

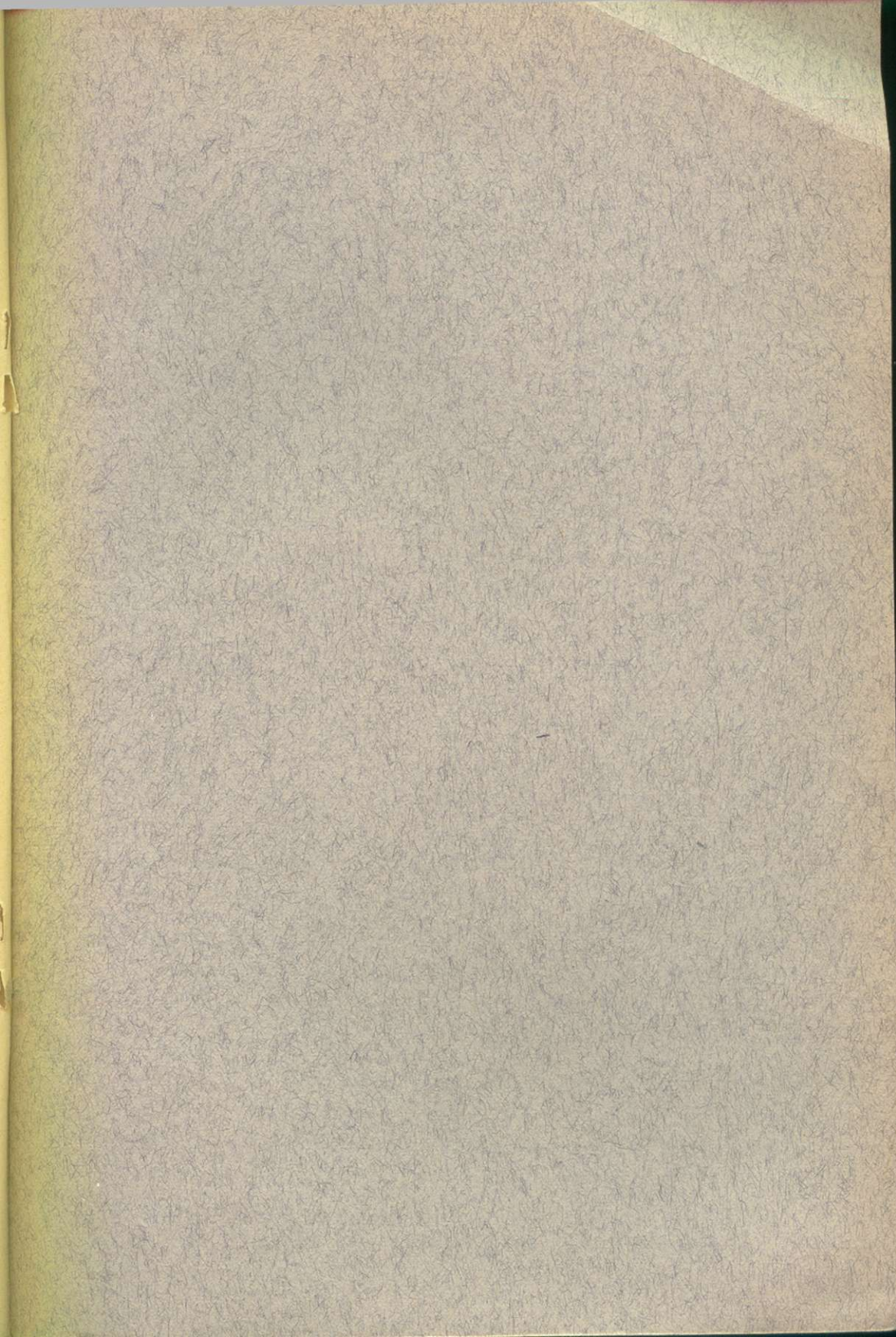
9

AZ ERDÉLYI ÉS MAGYARORSZÁGI ROMÁN EGYHÁZAK ÉS ISKOLÁK ÉLETE ÉS SZERVEZETE A VILÁGHÁBORU ELŐTT

ROMÁN FORRÁSOK ALAPJÁN
KIADJA A „MAGYAR KISEBBSÉG”
NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

HUSVÉTH ÉS HOFFER KÖNYVNYOMDÁJA, LUGOS.

AZ ERDÉLYI ÉS MAGYARORSZÁGI ROMÁN EGYHÁZAK ÉS ISKOLÁK ÉLETE ÉS SZERVEZETE A VILÁGHÁBORU ELŐTT

**ROMÁN FORRÁSOK ALAPJÁN
KIADJA A „MAGYAR KISEBBSÉG”
NEMZETPOLITIKAI SZEMLE**

HUSVÉTH ÉS HOFFER KÖNYVNYOMDÁJA, LUGOS.

BEVEZETÉS.

A világháboru-előtti Magyarország román egyházi és iskolai intézményeiről és azok helyzetéről nagyon sok hamis, gyakran tendenciózusan elferdített adat és nézet van elterjedve a román közvéleményben, melyekre kiváló román politikusok is mint szentírásra esküsznek, amikor a háboru-előtti magyarországi román és a háboru-utáni romániai magyar kisebbségi ügyekről van szó.

Miután pedig a román közvélemény minden olyan állítást vagy adatot — amely magyar forrásból származik — kételkedéssel fogad s miután a román kormány tagjai és a román közhatalom kezelői, a magyar kisebbséggel szemben alkalmazott keményebb elbánást rendesen azzal indokolják, hogy a románoknak a magyar uralom alatt még sokkal rosszabb volt a sorsuk: a kölcsönös megértést kívánjuk szolgálni, amikor az alábbiakban közreadjuk a magyar uralom alatti románok egyházi és iskolai életére vonatkozó adatokat — illetékes román források alapján.

Dr. Onisifor Ghibu, a kolozsvári egyetem rendes tanára, a világháboru előtt az erdélyi román-orthodox főegyházmegye elemi oktatásügyének volt felügyelője (inspector al învățământului primar în Archidieceza ortodoxă română a Transilvaniei), a világháboru kitörése után magyarországi szülőföldjét odahagyva Romániába távozott, ahol heves propaganda tevékenységet fejtett ki Magyarország ellen. Ez időben írta és adta ki Bukarestben 1915-ben két könyvét, melyekben az erdélyi és magyarországi románság egyházi és iskolai szervezetét és életét ismerteti.

Az alábbiakban, bő kivonatban, szószerinti szöveggel ismertetjük az erdélyi és magyarországi románság egyházi és iskolai életét dr. Onisifor Ghibu egyetemi tanárnak említett: „Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria” című műve alapján, kiegészítve egyes helyeken ugyan-

csak dr. Onisifor Ghibu urnak „Școala românească din Transilvania și Ungaria” című művében közölt adatokkal és más hivatalos román források adataival.

Ezen adatok közlésével a helyes és tárgyilagos megismerés és ítélkezés lehetőségét akarjuk előmozdítani abból a célból, hátha a gyűlölködő, ellenségeskedő hangok elnémulnak az igazság megismerése után és helyet adnak az ország érdekében annyira kívánatos kölcsönös méltányosságnak és megértésnek.

Tekintettel arra, hogy dr. Onisifor Ghibu egyetemi tanár ur, amikor említett műveit írta és kiadta, minden eszközt alkalmasnak ítélt Magyarország megrontására, a magyarországi román oktatásügy és a gyűlölt magyar kormányzat közötti viszony ismertetésénél nem is lehetett minden esetben tárgyilagos és elfogulatlan, mégis — a román forrásművek között — első-sorban az általa közölt adatok és megállapítások járnak közelebb az igazsághoz, mivel munkáján meglátszik, hogy önmagában a tudós szakember igazságszeretetét a politikus elfogultsága nem mindig tudta teljesen elnémitani.

Az alábbiak közlésénél lehetőleg a már említett dr. Ghibu Onisifor: „Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria” című műve beosztásához ragaszkodunk a könnyebb áttekinthetőség céljából.

ELSŐ RÉSZ.

I. A román orthodox egyház (2–3. lapon).

Az 1868. évi nemzeti-egyházi kongresszus alkotta meg a „Szervezeti Szabályzatot” (Statutul Organic), amely két liberális elvet fogadott el az egyház szervezetében alapul: az egyház autonómiáját és az alkotmányos képviseleti rendszert. Ezt a szervezeti szabályzatot terjesztették a törvényhozó-testületek elé, melyek beiktatták 1868-ban az ország törvényei közé (IX. tc.) 1869-ben Ferenc József császár szentesítette s így keletkezett az az alap, amelyen felépült az erdélyi orthodox román egyház.

1. Az orthodox egyház jelenlegi helyzete (25. lap).

A hívők száma a legújabb 1913. dec. 31-iki statisztika szerint következő:

	Lélek	Ebből ir és olvas
A főegyházmegyében	839.097	359.942 (44.90 ⁰ / ₀)
Aradi egyházmegyében	405.254	159.395 (49.76 ⁰ / ₀)
Nagyvárad egyházmegyében	224.225	35.413 (16.95 ⁰ / ₀)
Karánsebesi „	406.724	? ?
	<u>1,875.300</u>	

2. Adózás, államsegély (26–28. lap).

A szervezeti szabályzat az egyház hiteit kötelezi az egyházi és iskolai szükségletek költségeinek a viselésére.

A szentszékek (Konzisztoriumok) és papnevelő szemináriumok személyzetének fenntartásához az állam is hozzájárul bizonyos összeggel, melynek egyrészét közvetlenül a Konzisztoriumoknak bocsátja rendelkezésére, míg nagyobbbrészét közvetlenül az egyes személyeknek fizeti ki az adóhivatalok útján.

Ilyen államsegélyben részesül:

A szebeni főegyházmegye . .	68.400	— korona
Az aradi egyházmegye . . .	40.000	— „
A nagyvárad „ . . .	37.000	— „
A karánsebesi „ . . .	34.000	— „
	<u>179.400</u>	— korona

3. *Lelkésziségek [Parochiák] (28. lap).*

Az egész érsekség területén levő lelkésziségek száma:

Erdélyi főegyházmegyében	953	anya- és	347	leányegyház
Aradi egyházmegyében	312	" "	128	"
Nagyvárad	276	" "	71	"
Karánsebesi	326	" "	43	"

Együtt 1867. anya- és 589 leányegyház

A lelkésziségek három osztályba oszthatnak a hívők száma szerint.

Első osztályu parochia 1000 lelken felüli hívővel, II. osztályu 800, míg a többi III. osztályu.

4. *A papnevelés (32–34. lap).*

A papok nevelésére az orth. egyháznak három szeminárium van: Nagyszebenben (Seminarul „Andreian”, 1811-ben létesült, elnevezve szervezője Şaguna András után); Aradon (1812) és Karánsebesen (1865). Mindenik szemináriumnak két tagozata van, egy theológiai, a leendő papok képzésére és egy pedagógiai tagozata, a leendő tanítók képzésére. Valójában két, egymástól teljesen különálló iskola, egyazon igazgatóval, tanártestülettel, igazgatással és internátussal.

A theológiai tagozat tanfolyamai háromévesek, míg a pedagógiaiak négyévesek. A nagyszebeni szeminárium theológiai tagozatára csakis liceumi végzetteneket vesznek fel, Aradra és Karánsebesre felvesznek 6 liceumi osztályt és tanítóképzőt végzetteneket is.

A theológiai tagozatokon tanított tantárgyak, kevés különbséggel mind a három szemináriumban azonosak, közöttük van a román nyelv és irodalom is heti 2 órában.

A tanulók minden évben vizsgát tesznek az összes tárgyakból a Konzisztórium biztosa előtt. A theológiai tanfolyamok hallgatói tanítóképzői vizsgát is tesznek.

5. *A lelkészek választása. (35. lap).*

A papjelöltek (klerikusok) orthodox nőt kötelesek feleségül venni. Ha gör. kath. leányt vesznek el, az illetők az egyházkerületi alapba 100 koronát fizetnek be, ha azonban fajuktól idegent vesznek el – ami igen ritkán fordul elő – az összeg háromszorosát fizetik.

A lelkészeket az egyházközség (a parochiális szinodus) választja.

6. A lelkészek száma és kötelezettségeik. (36–37. lap).

Az egész érsekségben (mitropolie) van 1597 parochus-lelkész, 214 adminisztrátor (körlelkész), 125 káplán és 7 diakon.

Egyházkerületek szerint: lelkész admin. káplán diakon

Főegyházmegyében	847	31	46	4
Aradi egyházmegyében	334	37	27	1
Nagyvárad	207	—	6	—
Karánsebesi	209	146	46	2

Amely egyházközségben felekezeti iskola van, annak igazgatója a pap, amely minőségében teljes felelősséggel tartozik az iskoláért. Ő vezeti a helyi tanítói értekezleteket és erkölcsi kötelessége résztvennie a köri és kerületi tanítói értekezleteken.

A főegyházmegyei elemi iskolákban a hittant a tanítók tanítják (ami helyesebb is); a papok csak a községi és állami iskolákban tanítanak. Ezért a legtöbb esetben az államtól, vagy a községtől bizonyos tiszteletdíjat kapnak (80–150 koronát évente).

7. Papi fizetések. Nyugdíj. (37–40. lap).

1898-ig a papoknak nem volt fizetésük, csakis parochiális jövedelmük. Az 1898. évi XIV. tc.-ben részükre az állam terhére fizetésekiegészítést szavaztak meg. A papok két csoportba osztottak, olyanokra, akik a theológia előtt a liceumot (főgimnáziumot) is elvégezték és olyanokra, akik nem. Az első csoportba tartozóknak a fizetését 1600 és a második csoportba tartozóknak 800 koronában állapították meg.

Az 1913. évi XXXVIII. tc. alapján kilátásba helyezték a papoknak az ötödéves pótlékokat is. Ezen törvény alapján egy pap 25 év után 3000 K. fizetésig juthat (ugyanezen idő alatt a tanító 3200 K.-ig). Az öt évenkénti pótlék: a két első esetben 400–400 K. és az utolsó háromban egyenként 200 korona.

A kongruát évente két részletben, hat havonként kapják kézhez a papok, de nem közvetlen az államtól, hanem a Konzistoriumok útján.

A főegyházmegyei kongrua évente 1,060.000 korona és az egész érsekségben körülbelül 3,000.000 K.

Ami a stólat (a papiszolgálati díjak) illeti, erre vonatkozólag nincs kötelező árszabályzat, nemhogy az egész érsekségre, hanem az egyes egyházkerületekre nézve sem. Ez, ugyyszólván faluról-falura változik, az öregektől maradt szokás szerint.

A papok nyugdíjazására mindenik egyházkerületnek van egy nyugdíj-alapja.

8. *Esperesek és esperességek.* (41. lap).

Az othodox-érsekségben van 62 esperesség, vagy traktus, még pedig :

a főegyházmegyében	34
az aradi egyházmegyében	11
a nagyvárad egyházmegyében	6
a karánsebesi egyházmegyében	11

Egy esperességhez változó számú község tartozik. Van 13 községből álló esperesség (pl. a szelistyei) és vannak olyanok, melyek több mint 80 községből állanak (pl. a karánsebesi). A főegyházmegyébe átlag 30 anya és 10 leány község tartozik, az aradi egyházmegyében $30 + 12$, a nagyváradiban $46 + 12$ és a karánsebesiben $30 + 4$.

Az esperesek fizetése a főegyházmegyében a papi fizetés (1600 kor.) mellett még évente 1500 kor. és ötvenként 10°/_o-os pótlék.

9. *Egyházkerületek és püspökök.* (42–45. lap.).

Három egyházkerület van. A *főegyházmegye* magában foglalja a tulajdonképeni Erdély egész területét. Szintén hozzátartoznak az északamerikai egyházkerületek is. 34 esperességből, 953 anya- és 347 leányegyházból áll, melyek részére van 34 esperesi, 847 lelkész, 31 adminisztrátori (körlelkész), 49 kápláni és 4 diákoni állás.

A főpüspök „Isten kegyelméből” Metianu Ioan (született 1828-ban), a király titkos tanácsosa, az erdélyi és magyarországi románok metropolitája (érseke). Székhelye Nagyszeben s ugyanott van a főegyházmegyei Konzisztorium is.

Az *aradi egyházmegye* Arad, Csanád, Temes, Bihar, Békés, Hajdu megyékre és Budapest városára terjed ki. A tulajdonképeni aradi egyházmegyéhez tartozik a nagyvárad vikáriátus is s mindkettőnek megvan a saját Konzisztoriuma.

Az aradi egyházmegyében van 11 esperesség 312 anya- és 128 leányegyházzal; a nagyváradiban pedig 6 esperesség 276 anya- és 71 leányegyházközséggel. Az aradi kerületben van 331 lelkész, 37 adminisztrátor, 21 káplán és 1 diakon, a nagyváradiban 207 lelkész és 6 káplán.

A nagyváradí vikárius: Mangra Vasilie, a Román Akadémia tagja.

Püspök „Isten kegyelméből” Papp I. Ioan, „Arad, Nagyvárad, Tenopol, Halmágy és a Temesi-bánságból csatolt részek püspöke”.

A *karánsebesi egyházmegye* kiterjed Krassó-Szörény, Temes és részben Torontál megyékre. 11 esperességből 326 anya- és 43 leányegyházból áll: 11 esperessel, 209 lelkésszel, 146 adminisztrátorral, 40 káplánnal és 2 diakkal.

Püspöke „Isten kegyelméből és a nép akaratából” Dr. Cristea E. Miron, bölcsész-tudor (Eminescu Mihályról szolt az értekezése).

A püspököknek évi 12.000 kor. fizetésük és lakásuk van. Az érsek a király titkos tanácsosa és „Excellenciás” címe van. Az érsek és a püspökök a „Mágnások-házának” tagjai.

10. Az egyházak által fenntartott iskolák. (46–47. lap).

	E l e m i	
	iskola	tanító
Főegyházmegyében	657	852
Aradi egyházmegyében	416	416
Nagyváradí egyházmegyében	234	249
Karánsebesi egyházmegyében	229	263
	1536	1780

Az elemi iskolákat az egyházközségek tartják fenn és nem a Konzisztoriumok. A Konzisztoriumok csak iskolai építkezésekre s ritkábban tanítói fizetésekiegészítésekre adnak. Különben az egyházközségek (parochiák) tartják fenn, legtöbbjének államsegélye is van, a fizetés fedezésére. Ezen segély mind a három egyházkerületre vonatkozólag körülbelül 1 1/2 millió Kor.

Az egyház fenntart még: egy teljes liceumot, egy alsó-foku reáliskolát és egy felső kereskedelmi iskolát Brassóban, továbbá egy gimnáziumot Brádon. A brassói iskolákat a helybeli Szent Miklós egyház tartja fenn, amelynek néhány jövedelmező ingatlana is van Romániában. A liceum és reáliskola tanárai fizetésekiegészítés címén 21.000 Kor. államsegélyt élveznek.

A liceumnál van	19 tanár és 312 tanuló
A reáliskolánál	6 „ „ 80 „
A keresk. iskolánál	7 „ „ 117 „

A brádi gimnáziumot a nagyszebeni Konzisztorium tartja fenn s ennek 6 tanára és 131 tanulója van.

Az aradi egyházmegye egy felsőleányiskolát (polgári iskola) tart fenn, részére 1913-ban a besszarábiai Stroescu Vasilie segélyével román stílusban új pompás helyiséget építettek. Van 70 tanulója és 6 tanára.

A nagyváradai egyházmegye Belényesen internátust tart fenn száz tanuló részére, akik a helyi gör. kath. liceumot látogatják.

Végezetül, mindenik egyházmegye fenntart egy-egy szemináriumot két tagozattal: egy theologiai és egy pedagogiai (tanítóképzői) tagozattal.

11. Az egyház tisztviselőinek fizetése. (55. lap).

Érsek	24000	korona
Püspök	12000	„
Nagyváradai vikárius	10000	„
Érseki vikárius	6000	„
Konzisztoriumi ülnökök (5-önként)	4000	„
Iskolafelügyelők és konzisztoriumi titkárok	3000	„
A szemináriumok direktorai	4600	„
Rendes tanárok	3600	„
Ideiglenes tanárok	2400	„

II. A román görög katolikus egyház.

1. A görög katolikus egyház jelenlegi helyzete. (70. lap).

Román görög katolikus parochia van:

a főegyházmegyében	704
a szamosujvári egyházmegyében	487
a nagyváradai	120
a lugosi	164

Leányegyházak (filiák): 50-nél kevesebb 50-nél több
h i v ő v e l

a főegyházmegyében	675	
a szamosujvári egyházmegyében	102	263
a nagyváradai	75	225
a lugosi	213	47

Leányegyházak (filiák) együtt 1600 (görög keleti 590).

2. A lelkészek képzése. (71–74. lap).

A lelkészeket szemináriumokban képezik, melyeket „Theológiai fakultásoknak” is neveznek, ahová érettségivel lépnek be.

A „klerikusok” tanulmányaik befejezésével lelkésképesítő (examen ordinationis) vizsgát tesznek, melynek alapján jogot nyernek a lelkészi állásért való folyamodásra.

Legtöbbször a felszentelés előtt megházasodnak, bár sokan vannak, akik nőtlen (celibi) papok maradnak. Aki megházasodik, köteles gör. kath. leányt elvenni a saját egyházmegyéjéből. Ellenkező esetben bizonyos illeték gyanánt köteles jelentékeny összeget fizetni. Így pl. a nagyváradai egyházmegyében aki gör. kath. világi leányt, vagy más egyházmegyei gör. kath. papleányt vesz el, fizet 1500 koronát, aki más felekezetű leányt vesz el 2000 kor.

3. *Lelkészi kinevezések.* (74. lap).

Amidőn egy állás üresedésbe jön, az kihirdettetik, azaz arra pályázatot hirdetnek. A pályázók kéréseiket a Konzisztóriumhoz küldik s ez nevezi ki a folyamodók közül a legalkalmasabbnak íteltet.

A gör. kath. egyházaknál a papoknak ugyanazon köteleiségek vannak az egyházzal és iskolával szemben, mint a gör. kel. papoknak.

4. *Papi fizetések.* (75. lap).

Ami a fizetéseket illeti, a gör. kath. papok is kongruát kapnak az államtól 1908-tól kezdve. Egyéb jövedelmeik azonosok a gör. keletiekével.

5. *A gör. kath. egyház által fenntartott iskolák.* (77., lap).

A gör. kath. egyház fenntart 1146 iskolát 1120 tanítóval és pedig:

a főegyházmegye	469	iskolát	472	tanítóval
a szamosújvári egyházmegye .	430	„	430	„
a nagyváradai egyházmegye . .	175	„	145	„
a lugosi egyházmegye	72	„	73	„

Továbbá fenntartja a balázsfalvi és a belényesi liceumokat; két polgári leányiskolát Balázsfalván és Belényesen; három tanítóképzőt: Balázsfalván, Szamosújváron és Nagyváradon; két tanítónőképzőt: Lugoson és Szamosújváron és négy szemináriumot: Balázsfalván, Szamosújváron, Lugoson és Nagyváradon. A gör. kath. iskoláknál az összes tanárok — kevés kivétellel — papok.

MASODIK RÉSZ.

A közoktatásügy szervezete. (102–103. lap).

A közoktatásügyet — az óvodáktól a felsőbb oktatásig — részben a felekezetek, részben az állam, részben a politikai közösségek és részben magánosok és társaságok látják el. Bárki is tartja fenn az iskolát, annak nyilvánossági joga van, ha az ország iskolai törvényeiben meghatározott alapelveknek megfelel.

A román iskolákat csaknem kivétel nélkül a két román felekezet tartja fenn, kivéve a naszódi liceumot, melyet a volt II. román határőrezred alapja, a nagyszebeni polgári leányiskolát, melyet a román irodalmi és népkulturai egyesület (Asociația pentru literatura română și cultura poporului Român) tartja fenn és bizonyos számú községi elemi iskolát, melyek előzőleg határőr-iskolák voltak.

Az állam a más tényezők által fenntartott iskolákat is segíyezi.

Az ország összes iskolái felett a legfőbb felügyeletet az állam gyakorolja.

1. Óvodák. (104–105. lap).

Óvodákat és menhelyeket fenntarthatnak: a felekezetek, az állam, a közösségek és magánosok. Ez utóbbiaknak a tanfelügyelőségtől kell engedélyt kérniök, *míg a felekezetek csak egyszerűen bejelentik az iskolanyitást.*

Az állami és községi óvodákban a foglalkoztatás magyar nyelven történik, míg a felekezetiekben „a gyermek foglalkoztatásának párhuzamosan kell haladnia a magyar nyelv ismeretével.” (8. §.)

Az állam a felekezeti óvodáknak is adott államsegélyt.

(Gör. keleti óvoda 11 van; 10 a főegyházmegyében és az aradiban 1. Lásd: Protocolul Congresului Național Bisericesc din Sibiu 1916. Pag. 160.)

2. Elemi oktatás. (106–108. lap).

Magyarországon a népoktatás az 1868. évi XXXVIII. t. c. alapján van szervezve és két alapelven épül fel: a) tankötelezettségen és b) az oktatásszabadságán, olyan értelemben, hogy *a szülők gyermekeiket tetszésük szerint bármely iskolában taníttathatják.* Elemi iskolákat létesíthetnek és fenntarthatnak felekezetek, az állam, politikai közösségek és egyesületek, illetve magánosok, azonban iskolai felállítási kötelezettsége a községnek van.

A tanítás nyelvét az iskolafenntartó állapítja meg, ugyyszintén a „tantervet“ (programa analitică) is, azonban azon feltétellel, hogy magában foglalja az állam által megállapított tantárgyakat ugyanazon terjedelemben.

A törvény 80. §-a előírja, hogy az állami iskolákban is a tanítás nyelve a tanulók anyanyelve legyen, amit megkíván az 1868. évi XLIV. t. c. is (a nemzetiségek egyenjogosításáról).

Az 1879. évi XVIII. t. c. a felekezeti iskolákba is bevezette kötelezőleg a magyar nyelv tanítását is.

Az 1907. XXVII. t. c. (Apponyi törvénye) a felekezeti tanítókból „köztisztviselőt“ csinált azzal a kötelezettséggel, hogy szolgálatba lépésekor tegyen magyar esküt. Ugyanakkor felemelte a fizetéseket évi 1000 korona alapfizetésre, amihez járul 6 pótlék, együtt 1000 kor. és 200 kor. lakáspénz.

Tanulmány tekintetében: a magyar nyelv taníttatik az osztatlan iskolákban heti 13 órában, míg a hat tanítós iskolákban 39 órában.

Az állam segíyezi a felekezeti iskolákat is, ha ezek megfelelnek az általa megkívánt feltételeknek (megfelelő helyiség, képesített tanító, haladás a magyar nyelvben és hazafias nevelésben), ezen esetben azonban öt tantárgy (magyar nyelv, történelem, földrajz, alkotmánytan és számtan) *tantervét* az állam állapítja meg. Ha egy iskola a magyar nyelv tekintetében nem felel meg a követelményeknek, az megszüntethető és a tanító elbocsátható.

A fenti megállapítás dr. Ghibu Onisifor könyvéből azon *hozzáadással* van „idézve“ a Monitorul Oficial, Desbaterile Deputaţilor 1923/24 No. 110. című hivatalos kiadványban, hogy *a fenti öt tantárgyat magyar nyelven kellett tanítani.*

A dr. C. Anghelescu közökt. miniszter által aláírt és Proiect de Lege asupra Învăţământului Particular címmel a Közoktatásügyi Minisztérium által 1925-ben kiadott mű 52. lapján ugyanezen szöveget közli, de szintén hamis betoldással, így :

„Az állam segíyezi a felekezeti iskolákat, amidőn azok bizonyos feltételeknek megfelelnek, melyek között első helyen áll az anyanyelvben való haladás és a hazafias nevelés; ebben az esetben a tantervet a miniszter állapítja meg, míg a magyar nyelv, történelem, földrajz, számtan és alkotmánytan magyarul tanítandó“.

Hát szabad így idézni? Hát szabad egy egész ország közvéleményét a hivatalos tekintély védelme alatt így félrevezetni?

Az 1908. évi XLVI. tc. az elemi iskolában a *tanítás ingyenességét* mondja ki. A tanulók semmiféle iskolai díjat sem fizetnek, kivéve egy esetben 50 fillért az iskolai könyvtár szükségletére. Az emiatt előállott veszteségért ezen törvény alapján a felekezeteknek és községeknek az állam ad bizonyos kárterítést. Ugyanezen törvény alapján a VI. osztályt végző tanulók külön befejező vizsgálatot tartoznak letenni, amiről bizonyítványt kapnak. Ezt a vizsgálatot a miniszter megbízottja előtt teszik le. *(Azonban a felekezeti iskoláknál a konzisztoriumi delegátus elnöklete mellett.)* Az 1913. évi XVI. tc. (Zichy-féle törvény) újból emeli a tanítók fizetését: alapfizetés 1200 – korona, ehhez járul még 35 év alatt 2000 – kor. pótlék, így együtt 3200 – kor. fizetés és lakáspénz.

3. Román felekezeti iskolák. (108. lap).

A román egyházi alaptörvények értelmében, mindazon egyházközség, amelyben 30-nál több 6 – 12 éves gyermek található: köteles népiskolát fenntartani azok vallás-erkölcsös nevelése céljára.

Vegyes községekben, ahol mindkét felekezethez tartozó románok laknak, a legtöbbször mindkét felekezet külön iskolát tart fenn. *Egyes esetekben a két felekezet csak egy iskolát tart, amely a nagyobb felekezet jellegét viseli.*

A tanításnyelv mindenikben a román.

A román iskolák tanterve nem különbözik sokban az állami iskolákétól, a főkülönbség: az állami iskolák minden tantárgyat egy nyelven (magyarul) tanítanak s ezeket egyenként nagyobb óraszám mellett mint a mi iskoláinkban.

Dr. Ghibu Onisifor: „Școala românească din Transilvania și Ungaria“, București, 1915. című műve 36 – 37. lapján a román egyházi hatóságok statisztikája alapján közli a román felekezeti iskolák számát:

Erdélyi orthodox főegyházmegyében	657 iskola
Aradi egyházmegyében	416 „
Nagyvárad	234 „
Karánsebesi	229 „
	<hr/>
	1536 iskola

A román gör. kath. egyházmegyében 1911-ben a helyzet a következő :

Balázsfalvi főegyházmegyében .	469 iskola
Lugosi egyházmegyében . . .	72 „
Szamosujvári „ . . .	413 „
Karánsebesi „ . . .	175 „
	1129 iskola

A Konzisztoriumok statisztikája szerint van 2655 (helyesen 2665!) orthodox és unitus iskola, továbbá 165 községi iskola – román tannyelvvel – együtt 2830 iskola.

1872-ben volt román tannyelvű iskola	2878
1877-ben „ „ „ „	2773
1896-ban „ „ „ „	2284
1912-ben „ „ „ „	2257

(helyesen 2830, melyből 2665 felekezeti és 165 községi).

A nemzeti egyház nagyszebeni kongresszusi jegyzőkönyve (Protocolul congresului național bisericesc din Sibiu 1916. VII. 17/30; Sibiu, 1917. Pag. 152) szerint a görög keleti iskolák száma a következő :

	1911/12	1912/13	1913/14
Az erdélyi orthodox főegyházmegyében	661	657	652
Aradi egyházmegyében	418	414	415
Nagyváradí „	242	229	299
Karánsebesi „	266	235	274
	1587	1535	1640

Az elemi iskola végzéséről külön készített napló : az anyakönyv két nyelven irandó.

a) *Tananyag.* (109 – 111. lap).

Mindenik tantárgyhoz külön könyvek kellenek, melyek a konzisztorium engedélyezésével kell, hogy ellátva legyenek. A miniszternek joga van kitiltani azokat a könyveket, melyek az ő szempontjából nem felelnek meg.

Az összes iskolákban meg kell ünnepelni a következő nemzeti ünnepeket, fellobogózva minden iskolai épületet a nemzeti címeres magyar nemzeti zászlóval :

1. Szent István, a magyarok első királyának napját,
2. Az 1848-iki törvények szentesítésének napját,
3. A király nevenapját.

A nagyszebeni főegyházmegyében minden iskolának van védőszentje (hram), s ezeknek ünnepén is rendeznek iskolai ünnepélyeket.

A román iskolák tényleges többsége egytanítós iskola, ahol egy tanító ugyanazon idő alatt hat osztályt tanít. Miután ez oly nehézség, mely megakadályozza valamelyes siker elérését, a nagyszebeni Konzisztorium elhatározta, hogy kísérletképen körülbelül 30 iskolába az 1914/15. tanév kezdetével bevezeti a váltakozó oktatást.

b) *A tanítók képzése.* (111–114. és 132–133. lap).

A tanítókat a négy évfolyamos tanítóképzőkben képezik, ahová a négy liceumi (vagy polgáriiskolai) osztály elvégzése után vétetnek fel.

Mindenik tanítóképzővel kapcsolatban működik egy 6 osztályos gyakorlóiskola. A román tanítóképzőkben a tantárgybeosztás, kevés különbséggel, a következő (balázsfalvi tanítóképző):

Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	Heti
	o s z t á l y o k				órák
1. Hittan	2	2	2	2	8
2. Pedagógia	2	3	3	2	10
3. Gyakorlati kiképzés	—	—	2	6	8
4. Román nyelv és irodalom	2	2	2	2	8
5. Magyar „ „ „	4	4	4	4	16
6. Német „ „ „	2	2	2	2	8
7. Mennyiségtan	4	3	2	3	12
8. Földrajz	2	2	2	—	6
9. Történelem	3	3	2	—	8
10. Alkotmánytan	—	—	—	2	2
11. Természettan és kémia	3	3	4	—	10
12. Fizika	—	—	2	3	5
13. Egészségtan	—	—	—	1	1
14. Gazdaságtan	2	2	2	2	8
15. Szabadkézi rajz	3	3	2	2	10
16. Szépirás	1	1	—	—	2
17. Egyházi ének és Tipicul	2	2	2	2	8
18. Ének és zene	4	4	4	4	16
19. Testgyakorlat	2	2	2	2	8
Együtt : 38	38	39	39	154	

A szamosujvári és a nagyváradi (ez királyi katolikus) tanítóképzőkben egyes tantárgyakat magyar nyelven tanították (így: a magyar nyelvet, történelmet, földrajzot, alkotmánytant és gazdaságtant). Ezek tanárai mind papok, akiknek természetesen van tanítóképzői képesítésük is.

A román tanítóképzőket a konzisztoriumi biztos ügyeli fel. Felügyeleti joguk van az illető megyék tanfelügyelőinek is. Van egy állandó miniszteri biztos is a román tanítóképzők számára.

A tanítóképesítés a négy osztályképesítő vizsga alapján történik, melyeket külön bizottság előtt tesznek. Az orthodox tanítóképzőkhöz ezt az állandó bizottságot a Konzisztorium nevezi ki, melynek vezetője egy konzisztoriumi biztos. Jelen van egy kormánybiztos is, akinek joga van beleavatkozni a magyar nyelvből adott érdemjegyebe. A gör. kath. tanítóképzőkben a vizsgákat tényleg a kormánybiztos vezeti. A vizsgálatról tanítói-oklevelet (diplomă) adnak ki, melyet a bizottság tagjai és a két biztos írnak alá.

A román tanítóképzők tanárainak – a nagyszebenieket kivéve – nincs megfelelő fizetése. A miniszter felajánlotta az állami tanárok fizetésére kiegészítő összeget, *de csak azzal a feltétellel, hogy a román iskolákban négy tantárgyat tanítsanak magyar nyelven.* Az egyházi hatóságok ezt az ajánlatot visszautasították.

A román iskolákban idegen tanítóképzőkben végzettek is lehetnek tanítók. Hogy azonban valaki végleges tanítónak legyen megválasztható, előzetesen kérnie kell oklevelének „nosztrifikálását” valamelyik román tanítóképzőben. A nosztrifikálás (equivalarea) a hittanból, román nyelvből, az egyházi ének és Tipicből leteendő vizsgálatból áll.

A múlt ősztől fogva van egy gör. kath. tanítónőképzőnk Lugoson, még egy másik 1915 szept. 1-től Szamosujváron.

Az állami tanítóképzők szervezete csekély különbséggel azonos a románokéval.

A román tanítók tanítóegyesületekbe vannak szervezve, kivéve az orthodox főegyházmegyeieket, akiknek egyesületeit a főegyházmegyei szinódus 1898-ban megszüntette.

A gör. keleti tanítóknak van négy egyesületük: kettő az aradi-, egy a nagyváradi- és egy a karánsebesi egyházmegyében.

Az aradi egyesületnek van egy lapja is (a „Reuniunea învățătorilor”), ugyszintén a karánsebesinek is (az „Educatorul”).

Görög katolikus egyesület van hét.

Mindenik egyesület több fiókegyesülethől áll, melyek rendszeren egy-egy esperesség tanítóságát ölelik fel. A fiókegyesületeket egy-egy bizottság vezeti és értekezlettel kapcsolatos gyűléseket tartanak stb.

Az orthodox főegyházmegye tanítóinak nincs egyesületük, ezek csak értekezleteket tartanak. A 34 esperesség tanítói 14 körirtekezletbe vannak beosztva, melyek évente egyszer ülnek össze, október hónapban, egy konzisztoriumi biztos vezetésével; az értekezletek két napig tartanak és nagyjából oktatási kérdésekkel foglalkoznak a konzisztorium által megállapított egységes program alapján.

A körirtekezleteken kívül minden esperességben tartanak évharmadi értekezleteket is az esperesek vezetésével. Az értekezleteken való részvétel kötelező. A körirtekezletekre a tanítók napidiját (nap 5⁰ – kor.) kapnak és megfizetik utiköltségeiket is, míg az évharmadiakra nem kapnak semmit.

Mindenik esperesség tanítóságának van egy köri pedagógiai könyvtára, 1912-ben létesítve és fenntartva a tanítók évi 2⁰ – kor. járulékából.

Sok román tanító, a magyar tanfelügyelők pressziójára tagjává lett a magyar tanítóegyesületeknek is, amelyek szervezete alsóbbrendű a románokénál.

c) A tanítói állás elfoglalásának módja. (114. lap).

Az orthodox iskolákban megüresedett állásokra pályázatot hirdetnek az újságok és az egyházkerületi hivatalos lapokban. A gör. katolikusokét konzisztoriumi körlevelekben hirdetik. A választást istentisztelet után tartják meg, az összes egyháztagok közvetlen szavazatával, kivételes esetekben titkos szavazással. A megerősített tanító elmozdíthatlan. A görög katolikusoknál a tanítót az „iskolaszék” választja.

d) A felekezeti iskolai hatóságok. (115–116. lap).

Az orthodox iskolák a parochiális szinodus joghatósága alá tartoznak. A parochiális szinodus határoz az iskola létesítéséről és fenntartásáról, választja a tanítót és gondoskodik fizetéséről. A parochiális bizottság megbízottja, az iskola belügyeire vonatkozólag, a pap, aki egyúttal az iskola igazgatója is. Amely iskolánál három, vagy több tanító is van, a parochiális bizottság egyet közülük tanulmányi igazgatóvá nevez ki.

Másodfoku hatóság az esperesi szinodus. Ennek szerve az esperesi bizottság (comitet), melynek megbízottja az esperesi hivatal, illetőleg maga az esperes, aki egyúttal megyei iskola-felügyelő is.

Harmadfoku hatóság az egyházkerületi Konzisztorium. Súlyosabb iskolai ügyekben a Konzisztorium teljes ülése határoz, míg a többit a Konzisztorium „iskolai szenátusa” intézi el. Ez gondoskodik az egyházkerület összes iskolaügyeiről, megerősíti a parochiális-bizottság által választott tanítókat, kinevezi a helyettes tanítókat, hitoktatókat, gondoskodik az iskolák felügyeletéről külön biztosok útján, határoz a tanítók fegyelmi ügyeiben. Mindezek felett az iskolai-szenátus ülése határoz az „iskolaügyi előadó” és „iskolafelügyelő” jelentései és javaslatai alapján.

Negyedfoku hatóság az érseki (mitropoliai) Konzisztorium, mint a nemzeti-egyház kongresszusának a szerve.

A gör. kath. iskolai hatóság kissé különbözik a gör. keletitől. Az iskola igazgatója szintén a pap, aki hitoktató is. Hasonlóan felügyelő az esperes. A tanítót az iskolaszék választja.

e) *A román felekezeti iskolák felügyelete* (116 – 117 lap).

A felekezetek részéről a megyei vagy traktuális felügyelők – az esperesek. Az esperes köteles évente legalább kétszer minden iskolát meglátogatni, mely alkalmakkor jegyzőkönyveket is vesz fel, s ezeket a konzisztorium elé terjeszti. Nehány konzisztorium mellett van egy-egy „tanfelügyelőnek” nevezett elemi oktatási felügyelő (inspector al învățământului primar) is, akire tartoznak az iskolai főfelügyelő feladatai mellett az oktatásügyi igazgatóéi is, de csak a nevelésügyi vonatkozásuak.

A felekezeti iskolákat felügyelik – hozzá nagyon szigoruan – az állami szervek is. Mindenik megyében van egy királyi tanfelügyelő. Iskoláink feletti közvetlen rendelkezési joga nincs. A törvény szerint jelentést tesz a miniszternek, aki közli a Konzisztoriummal a tanfelügyelő észrevételeit, míg a Konzisztorium a saját szervei útján intézkedik az észlelt kifogások megszüntetése iránt.

f) *A felekezeti és községi iskolák tanítóinak fizetése* (118 – 120 lap).

A fizetésekről az iskolafenntartó gondoskodik. Ez ha nem képes az egész fizetést biztosítani, segítyt kér az államtól. Az állam segítyezi a községi, felekezeti és magániskolákat, ha ezek igazolják szegénységüket és ha az iskolahelyiség és a tanító

megfelelnek az állami követelményeknek. Ha az állam valamely iskolának 200 – K.-nál nagyobb segélyt ad évente, a tanító megerősítése a miniszter jóváhagyásától függ.

Az egyházközség által a tanítói fizetéshez való hozzájárulását veheti valamely egyházi alapból (pl. iskola-alapból) a Konzistorium segélyéből, a Szász Universitás „királyi alap” (fundul regesc)-jából, vagy végül a rovataltól. (Egy miniszteri rendelet alapján bármely állampolgár köteles fizetni az elemi iskola fenntartására 5%-ot az egyenes adója után. Ha valamely faluban az egyház nem tart fenn iskolát, az 5%-ot az állami iskola javára kell fizetni).

Amikor az iskolai rovatalt nem szedhető be az egyházi szervek útján, a parochiai-hivatal a rovatalt-ívet hivatalból átteszi a közigazgatási hatósághoz, a főszolgabíróhoz, aki aztán behajtja erővel (végrehajtással).

Az államsegélyt a tanítók havonta kapják az állami adó-hivatalok útján, míg az egyházközségi hozzájárulást havonta, vagy évnegyedenként vagy a legtöbb esetben „ahogy lehet” veszik kézhez.

Ha egy egyházközség 600 – koronát ad a tanítói fizetéshez, az állam csak az 1.200 – K.-ig való különbözetet és az összes időközönként esedékes pótlékokat adja. *Az állam által a román iskoláknak adott segély, e pillanatban évi kétmillió koronára becsülhető.*

g) *A tanítók nyugdíjazása* (120 – 121 lap).

Minden, az iskolai törvényeknek megfelelő tanítónak joga van a nyugdíjhoz. Teljes nyugdíjba csak 40 évi szolgálat után lehet menni. Tíz évi szolgálat után egy tanító fizetése 40%-ával nyugdíjazható.

A tanítók hivatalból is nyugdíjazhatók, ha szolgálat kép-telenségük megállapíttatik. Nyugdíj helyett végkielégítés is adható.

h) *A tanító katonai szolgálata* (121 lap).

Az 1912. évi XXX. t. c. alapján a tanítók kötelesek egy évig katonai szolgálatot végezni, mint „önkéntes” ek, az állam költségén. Egy év alatt tisztek lehetnek.

4. *Községi iskolák* (122 – 123 lap).

Amely község iskolát tart fenn, köteles e célra külön alapot létesíteni. A községi iskolákat egy iskolaszék adminisztrálja,

amely áll a községi tanács képviselőiből, akik választják a tanítót is. A községi iskolát segélyezheti az állam, amint a legtöbbet segélyezi is. Az 1868. évi törvény szerint a tanításnyelvnek a község lakóinak nyelve kellene hogy legyen, mégis az utolsó három évtizedben, minden új községi iskola kényszerítve volt, hogy tanítási nyelvvül a magyar nyelvet vegye.

(Az 1381 községi iskola közül 165-nek a tannyelve román — 165 lap).

Az állam a községi iskoláknak ad államssegélyt az iskolai helyiség építéséhez is, míg a felekezeti iskoláknak nem. A község lakosai kötelesek az építkezéshez munkával és fuvarral hozzájárulni. A községi iskolák tanterve közel azonos az államiakéval. A hittant a papok tanítják.

5. Az állami iskolák (123–124 lap).

Állami iskolák csak 1868. óta vannak. Valójában nem volt és nincs egyetlen állami iskola sem román tannyelvvel. Mindegyikben magyarul tanítanak.

1914. augusztusában közöltek egy miniszteri rendeletet, amely megengedi a román nyelv használatát, mint kisegítőnyelvét az első két osztályban és mint tantárgyét a következő három osztályban, heti 4–5 órában.

Az állami iskolákban tanított tantárgyak azonosak a felekezeti iskolákéval, csakis az egyes tárgyak óraszámra valamivel nagyobb.

Az állami iskolákban a hittant az illető felekezet papja tanítja, a tanulók anyanyelvén. A hitoktatókat a Konzisztórium nevezi ki, akik csekély tiszteletdíjat is kapnak az államtól.

6. Társulatok vagy magánosok által fenntartott iskolák (124 lap).

Magánosok és társulatok is létesíthetnek és tarthatnak fenn nyilvánosjogu iskolákat. Akik ilyen iskolát kívánnak létesíteni, kötelesek a tantervet egy hónappal előbb bemutatni a minisztériumnak, igazolandó, hogy az iskola ugyanazon nívón lesz, mint a többi nyilvános iskolák. *Magániskolát felekezeti jelleggel nem szabad létesíteni.*

Az állam segélyezi a magániskolákat is. A tannyelvet a fenntartók állapítják meg.

7. Állami hatóságok (125 – 127 lap).

Az állami iskolák elsőfoku hatósága a gondnokság. A gondnokság tagjait a főispán nevezi ki hat évre; hivatalból tagjai: a község bírása, azon egyházak papjai, amelyeknek tagjai a lakosság 5%-át meghaladják. A gondnokság működése adminisztratív természetű, mégis joga van meglátogatni a tanítási órákat és ellenőriztetni az iskolai naplókat, a haladás szempontjából stb. A községi és állami iskolákra vonatkozó határozatokat nyolc nap alatt feleltetni lehet a megyei közigazgatási-bizottsághoz. Ezen bizottság hatásköre kiterjed az adminisztratív, a fegyelmi és a jogügyi ügyekre. Határoz a tanítói fizetésekre vonatkozó ügyekben. Továbbá hatáskörébe tartoznak: intézkedés az iskolaadó kivetéséről, a felekezeti iskolák ellenőriztetése a kir. tanfelügyelők útján, a meg nem felelő iskolahelyiségek helyébe újak építtetése, a községi és állami iskolák számadásainak ellenőrzése és ezeknek a miniszteriumba való felterjesztése. Évente kétszer köteles ezekről jelentést tenni a megyei közgyűlésnek (megyei tanácsnak).

A közigazgatási bizottság ítélete ellen iskolaügyben 15 nap alatt lehet feleltetni a közigazgatási bírósághoz Budapestre, egyéb ügyekben a miniszteriumhoz. Ez a közigazgatási bíróság néha még a miniszteriumnál is magasabb hatóság, mivel a miniszter által elutasított ügyet (fizetésre vonatkozólag) ide feleltetni lehet.

8. Az elemi iskolai didaktikai irodalom szelleme. 1879. óta.

- Dr. Onisifor Ghibu: Școala Românească din Transilvania și Ungaria, București 1925. című mű 54–67 lapjairól. –

Iskolánk elmagyarosítási folyamatát lépésről-lépésre követhetjük az utolsó 35 év didaktikai irodalma alapján.

Bármely elemi iskola történelmi tankönyvét ha valaki ma kezébe veszi, azokban csak olyan dolgokat talál, melyektől öszszeszorul a szíve. Ime pl. egy nagyon termékeny tankönyvíró I. Dariu: Istoria Ungariei művének (VIII. kiadás Brașov, 1907.) első lapjáról:

„Országunkat Ungarianak (Magyarország) nevezik. Ungaria a mi hazánk. Hazánkban többféle népek laknak. Ezek között vannak, Ungurii vagy Maghiarii, románok és szászok. Ezek a népek együtt alkotják az egységes és oszthatlan magyar nem-

zetet. A nem-magyar anyanyelvű polgárok alkotják a nemzeti-ségeket, a beszélt nyelv szerint“.

Vagy vegyük *Dr. N. pop* Geografiáját, VII. kiadás, Braşov és X. kiadás 1911.

Többek között ezeket mondja:

1894. évi VII. kiadás.

A községbeli lakókat megkülönböztetjük nemzetiségük és felekezetük szerint (fig. 7.)

1911. évi X. kiadás.

A község lakóit nemzetiségük és felekezetük szerint különböztetjük meg. Hazánk összes lakói együtt alkotják a magyar politikai nemzetet, akármilyen is nemzetiségük és vallásuk (fig. 45.)

A könyv képeket is ad, azonban azok között egy se román. Amit mond, csaknem kivétel nélkül csak a magyarokra vonatkozik.

I. *Dariu* VIII. kiadásu Geografia-ja (Braşov 1907.) Brassó-ból közli a Tampa-tetői Árpád szobrát, de nem közli az ottani román liceumot, vagy más román képet. Az a haladás amit ez a kiadás (IX. kiadás 1913.) a magyar hazafiság tekintetében elért, kitűnik az alábbiakból, melyeket figyelemmel olvasva oly sokat mondanak; ezek egyúttal a politika történetét és oktatás-ügyünk történetét is magukban foglalják.

Községünk Ungaria-ban (Magyarországon) van. Ungaria a hazánk. Hazánkban többféle nyelvet beszélnek. A hazánkban beszélt nyelvek közül a legjelentékenyebb a maghiara (magyar) nyelv, mivel ez az állam nyelve és a közös megértés nyelve hazánk összes polgárai között.

Milyen nyelven beszélünk? Nekünk a román nyelv anyanyelvünk.

Emlékezzünk meg *Vasilie Goldiş* Geografia-járól is (Braşov 1900.) Ez a magyar fogalmat zárójelben magyarul is adja. A II. részben a lakókat felosztja nemzetiségük szerint (59 lap), a II. részben mondja:

„Magyarországon, szeretett hazánkban nyelvük szerint vannak: legelőször is magyarok, majd németek, románok. Azonban mindezek a népek együtt csak egy politikai nemzetet, a magyar politikai nemzetet alkotják (6 lap)“.

A magyar nyelvi tankönyvek se maradnak ezek mögött. *V. Goldiş*nek a magyar tanfelügyelővel Koós F. el közösen szerkesztett könyvében találjuk:

1905. Ed. V. „Községünk Magyarországon van. Magyarország édes hazánk, mivel mindnyájan magyar hazafiak vagyunk. A haza lakószai különböző nyelveket beszélnek. A legtöbben magyarul beszélnek. Ez az ország hivatalos nyelve. Sokan beszélnek románul, németül, tótul és szerbül. Mindezek édes fiai a magyar hazának s mint ilyenek testvérek. Mi románul beszélünk. A mi hazánkat Magyarországot nagyon szeretjük. Hazánk nagyon szép ország. Itt élnek szüleink és rokonaink. Magyarország legmagasabb hegyei a Kárpátok, a legnagyobb folyói a Dunarek és Tisa. Az ország feje a Király. Az országban sok község van“.

I. *Dariu* A magyar nyelv könyve (*Cartea de limba maghiara*), melyet I. Erődi tanfelügyelővel közösen szerkesztett, egyenesen gyalázatos előszavában, ahol felhívja a tanítókat, hogy hozzanak mindnyájan áldozatot a magyar nyelv oltárán. Képeket is ad. A magyar címer alatt ez van nyomtatva a román gyermekek számára:

„Nem is magyar az, aki nem mer meghalni érte“.

I. *Vuia* magyar nyelvű könyvei (Arad, 1912. 1913.) csakis Magyarországról adnak képeket, Árpád stb. A román gyermekek számára készített ezen könyv úgy beszél a románokról, mint valamely idegen szervezetről. Ime két példa. Aranyról, a magyar költőről mondja:

„szép idegen műveket fordított nyelvünkre (ungureasca!)“

Más helyen ilyen, tanító és tanítvány közötti beszélgetést közöl:

„Hát a románok is fiai a mi édes hazánknak? — kérdé egy napon az iskolában Puscás János a tanítótól. Igen kedvesem — felelte az, a románok is fiai a mi édes hazánknak. Ők is itt születtek, itt nőttek fel e hazában éppen úgy, mint mi és haláluk után sirjukat is e haza földje fogja befödni“.

Még a román nyelvi könyvekbe is behozták a magyar szellemet. Még 1894–5.-ben adott ki a renegat D. *Grana* egy Abécét, a temesvári Dr. Traian Putici közreműködésével, amelyben a 42. lapon egy képen bemutatja a magyar zászlót, mind a három színével, ami után következik már az I. osztályban a hazafiságba való bevezetés:

„Ungaria a mi hazánk. A haza összes embereivel testvérek vagyunk.“

St. C. *Alexandru* 1902. évi képes Abécéjében (Braşov) ta-

láljuk I. Ferenc József király képét, egy olvasmányt a hazáról és annak igazolását, hogy:

„A magyar jó ember“ (28. lap).

I. *Vuia* abécéi közül is az utóbbiak már tartalmazznak prózai és verses olvasmányokat Magyarországról. Még az olvasókönyvek is, kezdve *N. Sulica*-n (a legbűnösebb), egészen *Dr. I. Stroia* és *Vuia* könyvéig, „hemzsegek a hazafiságtól. A magyar legendák és szájhagyományok (de a románokról szó sincs) töltik meg a *Stroia* könyveit. Még az egyes történelmi személyek keresztnéveit is magyarul közli, mint pl. regele *Mátyás*, prințul *Károly* etc.

Sulica egy rakás képet közöl Magyarország történetéből. *Vuia* hasonlóan (Szt. István, Szt. László, I. Hunyadi, P. Kinizsi, Matia király szobra és Fr. Deák).

Tehát még a román nyelvi könyvek is a magyarosító érzelmek szolgálatába állítottak.

Milyen a román tanító erkölcsi érzése az Apponyi-féle törvények uralma alatt? Ime e tekintetben néhány tanító önvallo-mása. Egyik felkiált, 20 évi tanítói múlt után:

„Néha úgy jön, hogy oda hagyom az egészséget, amikor látom a tanulók kinzását (a magyar nyelv miatt.)“ A másik azt mondja: „Olyan helyzetben vagyunk, mint az ugynevezett „Totenpunkt“ (holtpont) mi nem mozgunk, míg a többiek körülöttünk mozognak. Ezt a helyzetet többféle ok idézi elé, melyek közül semmi-esetre sem mellőzhető az a nehéz körülmény, melyet a kétnyelvűség törvényével teremtett meg részünkre a végzetes sor, amely már odáig vitt bennünket, hogy elvette a kedvünket az irodalommal vagy a tudománnyal való foglalkozástól, mivel a napi kínládásaink arra rabolják el iskolai időnk legnagyobb részét, hogy csak valamit érijünk el, hogy ne üldöztessünk a vég-telenségig.“

„A tantervek — mondja egy másik — nagyobb súlyt helyeznek a tanításra, mint a nevelésre. Tudjuk jól, hogy ma az Apponyi-féle törvénnyel túl vagyunk terhelve s így az élet javára még annyit se tudunk nyújtani, mint a múltban.“

Tipikus eset *Dariu Pop* a basesti (Szilágy m.) tanító esete, akit hivatalvesztésre és négy havi elzárásra ítélték el a „Romanul“-ban közölt és a tanítósághoz intézett cikke miatt:

„Szilágyi tanítók! Legelőször is ne legyetek szolgálalküek. Vessétek le a szolga álarcát, amit megrontóitok előtt viseltek!

Aki román, az legyen román és aki nem az, az legyen az ő dolga! Válogassátok ki a konkolyt a tiszta búzából! Ne engedjétek, hogy megszégyenítsenek a románok milliói előtt, akiknek tényezői vagytok. A lehető legnagyobb felelősséggel tartoztok fajotoknak. Ügyeljetek, mert amely utra léptetek, a harakiri vár reátok és öngyilkosok lesztek a legundorítóbb módon.“

Ma a tanítók nem esnek oly könnyen tévedésbe, mint az Apponyi-féle törvény életbeléptetése utáni első években, sőt önmaguk ismerik be tévedéseiket és keresik azok teljes kiküszöbölésének módját. Erre vonatkozólag főleg az erdélyi főegyházmegye orthodox tanítói adtak bizonyítékot az 1913. évi értekezleteik alkalmával, amikor a magyar nyelv tanításáról szóló vita kapcsán, nagyon okos határozatokat hoztak, amelyeket aztán utánoztak a gör. kath. tanítók is s így – miután az aradi egyházmegyei tanítóság hasonló értelemben nyilatkozott – beszélhetünk az erdélyi és magyarországi tanítóság egyértelműségéről egy és ugyanazon kérdésben, amely az ottani elemi oktatás tekintetében a legfontosabb. Ime az említett határozat:

1. „A tanterv által feldicsért direkt-módszer tényleg természetes módszer, mégis iskoláink jelenlegi életkörülményei között az 1907. XXVII. t. c. 19. §-ában kitűzött célt még sem lehet elérni, még a tanító egészségének veszélyeztetésével sem.

2. Nem tulajdoníthatjuk a módszer hibájának, hanem inkább azon körülmények természetes következményének, amelyek között iskoláink jelenleg működni kénytelenek, hogy a magyar nyelv tanítására fordított minden erőlködésünk sehol, egyetlen esetben sem járt azzal a sikerrel, hogy megvalósíthattuk volna az 1907. évi XXVII. t. c. 19. §-ában kitűzött törvényes követelményeket.

3. Ugyanazon körülményeknek tulajdonítjuk azt a tényt, hogy csaknem az egész magyar nyelvi oktatás mechanizálás s így kevéssé tartós. A magyar nyelv keretében nagyon terjedelmes anyagot kellene előadnunk, de azt a legnagyobb fáradság árán se vagyunk képesek pedagógiaiilag feldolgozni és így akarva-nemakarva, meg kell elégednünk a mechanizálással.

4. Elismerjük, hogy ilyen alakban nem készítünk elő az életre és nem szolgáljuk a nevelés valódi céljait, miként azt tőlünk megköveteli a pedagógia, a tanterv és a konzisztórium 11.433/isk. körrendelete (Lásd: O. Ghibu: Anuar Pedagogic 1913, Sibiu 1912, Pag. 169) s bár a magunk részéről nagyon

sajnáljuk ezt a dolgot, mégis ezért mi felelőssé nem vagyunk tehetők.

5. Az utóbbi évek kísérletei meggyőztek, hogy az a túlerőltetés, amelyet a gyermek ellen elkövetünk a magyar nyelvre helyezett túlságos nagy súly miatt, károsan folyásolja be a gyermekek értelmi, erkölcsi és fizikai fejlődését. Ez látható a gyermekeknek ezen tanulmány iránti érdeklődés-csökkenéséből is.

6. Ezen megállapításokat kötelességünknek tartjuk a mélyen tisztelt Konzisztórium tudomására hozni kapcsolatban az 1912. évi 63. p. 6 számú kongresszusi és 1913. évi 54. pet. 8. számú szinódusi megállapodásokkal, kérve egyuttal, hogy minden lehető kövessen el, hogy részünkre más, alkalmasabb kereteket létesítsen nevelői tevékenységünk kifejtésére."

Igaz, hogy a várt könnyítés még nem történt meg, de enélkül is nagy nyereség, hogy a tanítóság, melyről 1907. után néhány éven át azt hittük, hogy teljes erkölcsi romlásába megy, magához tért és öntudatosan adott számot arról, hogy mivel tartozik saját lelkének és faja életének.

9. *Inasiskolák* (128–129 lap).

Az 1884. évi XVII. t. c. megköveteli, hogy amelyik községben 50-nél több iparos inas található, köteles a község megfelelő inasiskolát létesíteni, ha a felekezet vagy más nem gondoskodik ilyen iskoláról. Az ilyen községi iskola céljaira 2%-os pótdó vethető ki az egyenesadó után. Az összes inasok kötelesek iskolába járni felszabadulásukig, mestereik felelőssége mellett. Az iskola egy előkészítő és három (3) évfolyamból áll. Román iskola 3 volt (két községi és egy felekezeti. Lásd 167 lap). A tannyelv csak a magyar lehetett a törvény szerint. A valóságban azonban más nyelveket is használtak. Amely községben legalább 50 kereskedőinas található, ha más nem gondoskodik róla, a község köteles külön kereskedőinas iskolát fenntartani, három évfolyammal.

10. *Polgári iskolák* (130–131 lapon).

A polgári iskolák négy osztályosak és ide négy elemi osztály végzése után történik a felvétel. A polgári iskoláknak közel azonos tantervük van a gimnáziumokkal, csak nem tanítják bennük a latin nyelvet.

(Román fiu polgári iskolák nincsenek. Csak négy polg. leányiskola van: Nagyszebenben, – fenntartja az „Asociațiunea

pentru literatura română și cultura poporului român“ — A román nép irodalmi és közművelődési egyesülete, — továbbá Balázsfalván, Belényesen és Aradon, mindhárom felekezeti. Ezen iskolákban a tanítás nyelve a román, de a magyar nyelvnek is jelentékeny tér biztosított. A tantervet a miniszter engedélyezi, ugyszintén a tankönyveket is. Csaknem mindenik magyarból van fordítva. Még a számtan és egészségtan is, nem is beszélve a történelem- és földrajzról. Lásd: Școala Românească stb. 68 lap).

A polgári leányiskola óratervében van:

	I.	II.	III.	IV.	Együtt
	o s z t á l y b a n				
Román nyelv	4	4	4	4	16
Magyar nyelv	4	4	4	4	16
Tanított órák száma:	26	28	29	29	112

11. Középfoku oktatás (134–136 lapon).

A középfoku oktatásnak (ényleg „középiskolának“ nevezik). Magyarországon 300 éves múltja van. Az oktatásnak ezt az ágát kezdettől kezdve hosszú időn át a különböző egyházak ápolták.

Az 1883. évi XXXI. t. c. egységes oktatásitervet létesít, — elrendeli a magyar nyelv tanítását az összes felekezeti iskolákban, továbbá a VII.—VIII. osztályokban a magyar nyelv és irodalom magyar nyelvű tanítását; bevezeti ezekbe az állami ellenőrzést, a tanáraik állami képesítését és az iskolafenntartónak államsegélyt helyez kilátásba, bizonyos feltételek mellett.

Ezen törvény értelmében a középiskolák az állammal szemben való viszonyuk háromféle lehet s ennek megfelelően háromféle iskolánk is van:

1. Középiskolák az állam rendelkezése alatt. Ilyenek: a) az állam által létesített és fenntartott iskolák és a r. kath. felekezet által létesített és a magyar tanulmányi alapból fenntartott iskolák. A „Tanulmányi-alapot“ 1773.-ban létesítették a jezsuiták elkobzott vagycnából. 1895.-ben ezen alap, melyhez még más alapítványok is tartoznak, 40 millió koronát tett ki.

2. Állami vezetés-alatti iskolák. Ilyenek: a községi, magán, alapítványi, római katolikus (kivéve a fentemlített tanulmányi-alapból fenntartottakat és az erdélyi kath. status iskoláit) és a gör. katolikus iskolák.

Ezek az iskolák abban különböznek az 1. pont alatt említettektől, hogy itt az iskolafenntartóknak meg van a joguk: kinevezni a tanárokat, iskolaépületeket emelni stb. miniszteri jóváhagyással. A felekezeti liceumokban a tanárok fegyelmi ügye a konzisztoriumok elé tartozik, a többieknél a miniszter elé.

3. Önkormányzati (autonom) iskolák, a gör. keleti románoké, a szászoké, az erdélyi katolikus status- és reformátusok iskolái: Dacára autonómiájuknak, az államnak joga van ellenőrizni ezen iskolák egész működését.

a) *Gimnáziumok* (liceumok – 136–148 lapon).

Ami a román liceumokbeli tanításhozilleti: Belényesen, Balázsfalván (gör. katolikus), Brassóban (gör. keleti), Naszódon (alapítványi) és Brádon (gör. kat. gimn.) – a román nyelv. Kivételt képez a belényesi liceum, ahol a felső évfolyamokon az összes tantárgyra nézve a tanítás nyelve a magyar nyelv, kivéve a hittant és a román nyelvet. Az alsó évfolyamokon is magyarul tanítják a történelmet és földrajzot. Naszódon is magyarul tanítják a görögnyelv-pótlót.

Az állami iskolákban a tanítás nyelve a magyar. A románok által lakott területen több állami liceumban tanították fakultatíve a román nyelvet is.

A hittant a konzisztórium által kinevezett hitoktatók tanították. Az állami liceumokban ha állandósítva voltak heti egy óránként évi 140, ha nem voltak állandósítva 100 korona tiszteletdíjat kaptak.

Ami a tanárok alkalmazását illeti, a brassói és brádi gimnáziumoknál az iskola képviselő (gondnokság) választja és a konzisztórium erősíti meg; a gör. kat. liceumoknál a konzisztóriumok választják, míg a naszódinál a miniszter nevezte ki a fenntartó határőrvidéki-alap bizottságának ajánlatára. A többi felekezeti iskolákban a tanárokat a konzisztóriumok választják, míg az államiaknál működőket a miniszter nevezi ki.

Az összes román liceumoknak is fizetésekiegészítési segítyt ad az állam. Így pl. a brassói tanároknak az állam 20.000 – és a balázsfalviaknak 16.000 – koronát ad.

(A belényesi, balázsfalvi, brassói, brádi és naszódinál román liceumoknak 426.860 – koronát. Lásd: 80. lapon!)

A román liceumok tanárai tagjai az állami nyugdíjalapnak. A szolgálati év 30.

A hazabeli magyar liceumok tanárainak van külön egyesületük, amely évi közgyűléseket tart. Szakfolyóiratuk is van stb. A román tanároknak nincs külön egyesületük. Az utóbbi időben a nagyszebeni „Román nép irodalmi és közművelődési egyesülete” iskolai tagozatának keretében csoportosultak.

A középoktatás rendes működésének biztosítására Magyarország 12 tankerületre van beosztva, melyeknek élén áll egy főigazgató, akit a király nevez ki végleges minőségben.

Hogy a főigazgatók jogköre jobban megítélhető legyen, leközljük itt a belényesi gör. kath. gimnázium 1913/14. tanévi értesítőjéből e liceumra vonatkozólag a következő rendeleteket és főigazgatói végzéseket:

Julius 8-án 1671. szám. Tudomásul veszi az évfáradó tanári értekezlet jegyzőkönyvét azzal a megjegyzéssel, hogy ebben az évben kevesebb a bukottak száma.

Julius 14-én 1788. szám. Visszaküldi az 1912/13. évi érettségizettek rendben talált anyakönyvét.

Augusztus 6-án 2016. szám. Crainic Stefan engedélyt kapott, hogy magyar nyelvi javítóvizsgát tessen a VI. osztályból még augusztus 15–20 között, hogy aug. végéig gyógyszerészgyakornoknak állhasson, mivel 1913 szept. 1-től már nyolc gimn. osztályt fognak követelni (125.421/1913.).

Augusztus 11-én 2072. szám. Alexiu Olar a román nyelvből javító érettségi vizsgát tehet a nagyváradi román kath. gimnáziumban. (124.899/1913.)

Szeptember 15-én 2404. szám. A vasuti jegyekért október 1-től december 31-ig lehet folyamodni.

Október 5-én 2818. szám. Dolga Floria javítóvizsgálatot tehet a VII. osztályból. Azonban annak az ifjunak, aki augusztusban magán- vagy pótlóvizsgálatot tett és egy vagy két tárgyból elégtelent kapott, csakis a magas minisztérium adhat javítóvizsgálati engedélyt. (150.277/1913).

December 23-án 3600. szám. A belényesi gimnáziumhoz a folyó 1913/14. tanévre, a magyar nyelvre nézve kiküldött miniszteri látogató dr. Négyesy László lesz, a budapesti egyetem tanára. Nagyon meg volt elégedve. (4.990/913).

Január 24-én 178. szám. Közhírré teendő február 15-ig az állami gimnáziumbeli román tanulóknak szükséges könyvek

jegyzéke. Elrendeltetett, hogy a mi gimnáziumunkban is a magyar nyelvi kézikönyvek egyszerűbbek, rövidebbek, tömörebbek és könnyebb stílusuk legyenek

Január 27-én 195. szám. A minisztérium tudomásul vette, hogy Irina Ciortea, nevelőkisasszony a mi román leányintézetünkben, táncot tanított a gimnáziumban mérsékelt díj mellett, 5 koronáért hat héten át a felsőbb osztályosok önként jelentkezőinek. (198.920/1913).

Január 30-án 217. szám. A leány magántanulók nem látogathatják az előadásokat, csakis a kísérettel kapcsolatos tárgyakét, ha erre miniszteri engedélyt nyertek. (185.344/1913).

(A brassói gör. keleti liceumnál meg van engedve, hogy a magán leánytanulók a fiukkal együtt látogathassák az előadásokat. Lásd 185. lap.)

Február 28-án 513. szám. A testgyakorlat miniszteri látogatója Ujhelyi Sándor tornászati főfelügyelő. Meg is jelent és mindent rendben talált. (28.683/1914).

Március 10-én 622. szám. Ioan Bele négy gimn. osztállyal és tanítói oklevéllel magánvizsgálatot tehet a VIII. osztályról és különbözeti vizsgát az I–VII. osztályokról.

Április 11-én 931. szám. A jelen, 1913/14. tanévre az érettségi vizsgálatokra elnökül dr. Iosif Siegescu udvari tanácsos, országos képviselő és egyetemi tanár küldetett ki. (44.404/1914.)

*

A középiskolai tankönyvirodalom általában elég győnge, még pedig két okból: sok könyv szolgai módon van magyarból fordítva, míg az eredetiek igen lanyhán fogynak a román liceumok csekély száma miatt s így pár év alatt elavulnak.

Magyarország összes középiskoláiban szokásos az évvégi vizsga, míg a liceum elvégzése után az érettségi vizsgálat (baccalaureatus), ez utóbbi a minisztérium egy kiküldöttje előtt folyik le.

Az állami liceumokban a tanterv csaknem azonos a felekezeti iskolákéval azzal a különbséggel, hogy ott nem szerepel a román nyelv, csak egyeseknél mint fakultatív tantárgy.

A román és magyar liceumok tantárgy beosztása következő (a balázsfalvi gör. kath. román és egy állami magyar liceumban):

Az I–VIII. liceumi osztályokban tanított heti órák száma :

Tantárgyak	román liceumban	magyar
Hittan	16	16
Román nyelv	26	fakultatív
Magyar „	27	30
Latin „	40	49
Görög „	13	19
Német „	17	18
Történelem	17	18
Földrajz	6	10
Természetrajz	11	8
Fizika	8	8
Mennyiségtan	23	25
Rajzoló geometria	8	10
Filozófia	2	3
Szépírási	2	2
Testgyakorlat	12	16
Egyházi ének	8	—
I–VIII. osztályban heti órák száma	236	232

b) Néhány adat a román liceumok szervezetéhez, működéséhez a magyar uralom alatt.

— Az „Anuarul liceului ortodox român „Andrei Şaguna“ din Braşov. Anul jubilar 1924/25. Al 75-lea an şcolar. Publicat de Dr. Iosif Blaga, director. Braşov, 1925. (A brassói Şaguna András orthodox román liceum évkönyve az 1924/25. jubileumi és 75-ik iskolai évről. Közreadta dr. Blaga József, igazgató. Brassó, 1925.)

— Az 1883. évi XXX. tc. alapján a román orthodox egyházunknak autonóm jog adatott arra, hogy az állami törvények alapján képesített tanárokat választhasson, hogy döntsön a tanításnyelv felett, az oktatás célja felől, a különböző fegyelmi ügyekben, a tanítási rendszer, a tanterv (részletes tanmenet) és tankönyvek ügyében, de esetről-esetre köteles *tudomására* hoznia intézkedéseit a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Az állam megkívánta, hogy a magyar nyelvet az összes középfokú iskolákban tanítsák, a VII. és VIII. osztályokban a magyar irodalomtörténetet, szintén magyar nyelven. Továbbá azt is megkívánta,

hogy a IV. és VIII. osztályokban taníttassék a magyarok története. (XVII. lapon.)

– A brassói orthodox román középfokú iskolák más-különbén ugyanugy voltak megszervezve, mint az állam hasonló iskolái, de azzal a különbséggel, hogy a tanításnyelvük a román volt és hogy ezekben tanították a román nyelv és irodalmat is, egyébképen ugyanazon jogokkal bírtak, mint az állami iskolák.

Az érettségi vizsgálatokra (baccalaureatus) a közoktatásügyi miniszter biztosokat (delegátus) küldött azon férfiak közül, akikben teljesen megbízott és tudtak románul. Ezeknek csak ellenőrzési szerepük volt és tiltakozási joguk azon ügyekben, melyeket helyteleneknek vagy törvényteleneknek tartottak. Ezek egyetlen vizsgálati ügyiratot se írtak alá. Az elnökség a főegyházmegyei konzisztórium megbízottját (delegat) illette meg. (XVIII. lapon.)

– Az 1915/16-ik évben a világháború éppen tetőfokán volt s ennek természetesen meg is volt a hatása iskolánk életére. Azon tény, hogy iskolánk román iskola volt, az állami hatóságokban bizalmatlanságot okozott. Ezt a bizalmatlanságot igazoltnak vették azon bizonyítékok által is, melyeket *sok nő-vendékünk szolgáltatott azáltal, hogy besoroztatva és zászló alá hívva: átszöktek a hegyeken, nem akarva az osztrák-magyar hadseregben szolgálni.*

1916 augusztusban Románia megüzente a háborút a központi hatalmaknak, a román faj kiegészüléséért; iskolánknek is meg kellett éreznie ezt a nagy történeti eseményt és hatását nem kerülhette el. Az igazgató, tanárok, tanítványok és maga az iskola is, Brassónak a román csapatok által való megszállásakor, a katonai hatóságok rendelkezésére állottak. *A román csapatoknak Erdélyből való kivonulása után a liceum és reáliskola igazgatója, dr. Blaga József, tíz tanárral egyetemben, szintén kénytelenek voltak Romániába visszavonulni,* nem akarva folytatni munkájukat a visszavonulás után bevezetett uralom alatt.

Az új helyzetben az iskolai hatóságok az iskolák 1916/17. évi vezetésével megbízták a reáliskola tanulmányi igazgatóját, Chelariu Gheorghe-t. A következő 1917/18. tanévben az iskolai hatóságok kíváncsúnak gondolták a távollevő dr. Blaga József igazgató helyét megüresedettnek nyilvánítani, ugyszintén a többi tíz tanárét is és napirendre tűzni egy más igazgató és más tanárok választásának ügyét (XXIV. lapon.)

– Brassóban a liceum és reáliskola tanárai közül csak Chelariu Gh., Percea P. tanárok és Roşca P. tornatanár maradtak. Chelariu Gh. mint a főegyházmegyei konzisztorium által a liceum és reáliskola vezetésével megbízott azon igyekezett, hogy egy tanártestületet állítson egybe, a tanítások megkezdéséhez. Választottak két új tanárt, két nyugalmazottat visszahívtak a szolgálatba és segítségül hivatott három tanár. Ezzel a tanári-karral kezdték meg az alsó évfolyamokon 1917 februáriusában a tanítást. Februárius végével a liceum felső osztályai is megnyitottak. (LXIX. lapon.)¹

A brassói orthodox román liceum végzettjeinek kimutatása :

Az 1900/901. tanévben 20	Az 1910/911. tanévben 57
1901/902. „ 22	1911/912. „ 41
1902/903. „ 21	1912/913. „ 43
1903/904. „ 19	1913/914. „ 56
1904/905. „ 30	1914/915. „ 40
1905/906. „ 28	1915/916. „ 35
1906/907. „ 56	1916/917. „ 20
1907/908. „ 42	1917/918. „ 28
1908/909. „ 52	1918/919. „ 35
1909/910. „ 45	

(CXXXI. lapon.)²

– *Cserkészlet az iskoláinkban.* A mi iskoláinkban a cserkészlet 1912/13. évvel vette kezdetét. (LXXXVI. lap.) Az 1914. évben történt a cserkészletnek átszervezése. Az volt a vágyunk, hogy a cserkészlet ezután maga intézze ügyeit, más helyeken is tapasztalt igazi cserkészti alapelvek alapján, főleg pedig, hogy teremtsük meg a lelki kapcsolatot a román királyságbeli testvérekkel. E célból román érzésünk által diktált egész figyel-

¹ A román uralom alatt Pteancu Alex. nagyváradi főigazgató 1139/921. sz. távirati rendeletére 1921 április 19-én — tehát a tanév vége felé — a 400 éves máramarosszigeti ref. liceumot bezáratta, mert az iskola igazgatóját Juhász Pétert, néhány nap előtt, febr. 14-én egy „komplott” ügyben letartóztatták. A bezárást Prie Octav államtitkár 12.943/921. sz. alatt jóváhagyta. Ugyanezen év október 7-én a román hadbírótság Juhász Péter igazgatót felmentette, de a 400 éves magyar iskola megnyitását a román kormány többé nem engedte meg.

² A brassói gör. keleti román liceum magyar uralom alatti utolsó tíz évében egymaga 417 román ifjunak adott érettségi bizonyítványt, amiből átlag évente 41.7 román érettségi bizonyítvány esik. A román uralom alatt az erdélyi r. kath. státus mind a hat liceumban az 1927/28. tanév végén együtt is csak 39 magyar ifju kapott baccalaureatusi bizonyítványt.

műnket és érdeklődésünket a Regátban is folyó lelkes tevékenység felé irányítottuk és kerestük a módot, minden fenyegető veszedelem dacára, hogy megszerezhessük a romániai cserkészek nagylégiója parancsnokságának közleményeit és kiadványait és azokhoz alkalmazkodjunk, minden elővigyázati rendszabályt betartva, nehogy teleplezzenek a hivatalos kémek, akik mint a hangyák körülrajzoltak és nagy figyelemmel kísérték minden mozdulatunkat... 1915 febr. 2-án már 91 cserkészünk volt s belőlük 13 órót szerveztünk. (LXXXVIII. lap.)

A brassói cserkészek, Brassó első megszállása idején, a városban és környékén, a román hadseregnek és román lakosságnak nagyon szép és hasznos szolgálatot tettek. Cserkészeink, már a Brassóba beérkező első csapatok rendelkezése alá bocsátották magukat és az összes hivataloknál felajánlották szolgálataikat. Így a városházán, a rendőrségen, a postán és az összes katonai hatóságoknál (LXXXIX. lap.) Majd segédkeztek N. Bogdan, dr. Stere Stinghe és C. Papue tanáraiknak, akik – itt Brassóban – az elsőek voltak, akik letették a hűségesküti Ferdinánd őfelségének, a levelek cenzurázásánál, kikézbcsítve azokat. A rendőrségnél árgusszemmel ügyeltek a román hadsereggel szemben ellenséges idegen lakosság mozgalmaira, rajtacsípték az összeesküvő-sugdolózókat, bármilyen okosan és körültekintéssel is viselkedtek és feljelentették a közrend felügyeletével megbízottaknak. A városházán fáradhatatlan végrehajtói voltak a rendeleteknek és minden megbízatásoknak. Eszembe jutnak az együtt végrehajtott kirándulások – írja dr. Stere Stinghe, a „Virgil Onițiu” órs és az „Andrei Mureșanu” légió parancsnoka – amikor néha a magyar kémek és csendőrök követtek; ugyszintén az a veszedelem, melynek kítettük magunkat azért, hogy megtaláljuk és megszervezzük a román királyságbeli cserkészekkel az összeköttetést éppen a legválságosabb időben, amikor a központi hatalmak amugyis bizalmatlanul látták Románia semlegességét.

A román csapatok visszavonulása után, a legtöbb brassói cserkészt rabul ejtette felhevült lelkesedése és elhatározták, hogy elhagyják családjaikat, vagy ezekkel együtt távoznak a román királyság területére (XC. lap.)

Iskolatámogatás. Elmult 70 éve, mióta Brassó piacterén levő orthodox-román egyház és a brassói Szt. Miklós egyház kiváló képviselői megvetették alapjait a brassói orthodox-román közép-

iskoláknak. Az az alapítólevél, melyet 1850-ben Brassó két román egyházának képviselői írtak alá, az áldozatos szellemnek legkézzelfoghatóbb bizonyága. . . Évtizedeken át, amikor az egyházak alapjai elégteleneknek bizonyultak, ők gyűjtötték össze fillérenként az egyháztagoktól a tanárok fizetéséből hiányzó összegeket.

Ezek a kiváló képviselők számtalan esetben méltatlankodva utasították vissza a magyar kormány ajánlatait az iskolák segélyezésére vonatkozólag, mivel félték valójában, az ezen iskolák falai közt beszállásolódott tiszta román nemzeti szellem bemocskolásától.

Amidőn az egyháztagok pénzbeli áldozatai már nem tudták fedezni az iskolák folyton növekedő szükségleteit, a román államhoz folyamodtak s ez teljes jóakarattal sietett segítségükre. Évtizedeken át a román állam költségvetésében jelentékeny összeg foglalt helyet a brassói iskolák segélyezésére. Amidőn a Kárpátokon-inneni románok helyzete megromlott, amidőn a magyar kormányoknak erőszakos magyarosító politikája már-már a román kulturális gócpontok és a román élet kialvását idézte elő, a román kormány még erőteljesebb módon segített erkölcsi és anyagi támogatással ellenségünkkel fenntartani a harcot.

A román állam mindig elismerte liceumunkban az itteni és tuli románok közötti lelkikapcsolat ápolását s ezért fajunk vitális érdekei szempontjából igyekezett minden eszközzel támogatni.

1890.-ben, a regátbeli harcok közepette, egy sajnálatos elővigyázatlanság következtében lelepleztetett iskoláink segélyezése a román állam által. Ezen kérdésnek a lapokban való szelölőztetése, maga után vonta a segélynek évi 20 000 lejjel való leszállítását, ami igen jelentékeny összeg volt iskoláink akkori költségvetésében, de ugyanakkor — hála az akkori román országok egyes kiváló politikai férfainak, elsősorban Take Ionescu urnak, a segélyezést diplomáciailag rendezték, a Magyar Központi Állampénztárban, Budapesten elhelyezett járadék címletek útján. (CLIX. lap).

Vasile Voina esperes, a regátbeli politikai férfiakkal, különösen Take Ionescuval fenntartott kapcsolatok révén abban a helyzetben volt, hogy jelentékeny segélyeket hozott, nemcsak a brassói iskolák számára, hanem más erdélyi iskolák számára is, a szemeelőtt levő és szegény románság gyámolítására. Miután pedig *a magyar kormány rájött 1897.-ben ezekre a szubvenciókra*, megtiltotta az iskoláknak, hogy segélyt fogadjanak el a román államtól.

Miután a magyar kormány biztosai által lefolytatott szigorú vizsgálatok, igazoltatások után is, a brassói Szent Miklós egyháznak bizonyos követelései elismertettek, 1900.-ban egyezség jött létre a magyar állam és az egyház között, melynek alapján az egyház elfogadhatott az iskolák számára évi 38.000 lejes járadékot a román államtól (CXVIII. lap).

Az iskolák szükségletei évről-évre szaporodva, az egyháznak újabb anyagi áldozatokat kellett hozniuk. 1906.-ig minden lehető erőfeszítést megtettek, amikor a körülmények megkövetelték a tanszemélyzet fizetésének az emelését. Innentől kezdve az egyház már nem tudta tartani a harcot a magyar állammal. A román állam már nem tudott közbelépni s így az egyházak képviselőinek engedniök kellett és el kellett fogadniuk a magyar állam segélyét. Azonban mindenféle feltételekkel megőriztetett, hogy iskoláink hagyományos szelleme semmi tekintetben se változtassék meg ezen idegen segély következtében. (CLIX – X. lap).

Tanári testület. Nekünk románoknak öt iskolánk volt, két orthodox, két gör. katolikus és egy alapítványi liceumunk... Azonban a román tanárok még sem voltak megelégedve valamivel: hogy a hasonlófoku állami iskoláknál működő magyar kartársaik ugyanazon képesítés mellett, jobban voltak fizetve és kevesebb tanítási órájuk volt. Ezen okból a román tanár nyilvánvalóan és érezhetően alacsonyabb helyzetbe került magyar kartársaival szemben. Azonban gróf Apponyi közoktatásügyi miniszter 1906.-ban segített a helyzeten azzal, hogy megszüntette részben a sérelmes okokat. Egy miniszteri rendelettel megállapította, hogy az összes középiskolát fenntartó egyházi főhatóságok minden feltétel nélkül és az iskolák autonómiájának a legcsekélyebb sérelme nélkül kérhetik tanáraik fizetésének kiegészítését oly módon, hogy ezek is oly mértékben legyenek fizetve mint a hasonlófoku állami iskolák tanárai, akik fizetési osztályokba és fokozatokba voltak beosztva. (XCIV. lapon).

Miután a kérdést tanulmány tárgyává tették: az iskolai bizottságok és gondnokságok, ugyszintén a főegyházmegyei konzisztorium, ez 1906. okt. 30-án 10.431 sz. alatt oly értelemben és feltétellel határozott a *fizetéskiegészítés elfogadása tárgyában*, hogy arról le lehet mondani bármikor – 1906. július 1-i kezdettel a brassói liceum és brádi gimnázium tanárai megkapták az állami fizetéskiegészítést. A kérdés azonban nem

ment oly könnyen keresztül a brassói iskolai szervezeteknél. Ezeknél, egyes tagok részéről nagy ellenzésre talált azon okból, hogy a kormány az egyezés megkötése után rossz irányu befolyást fog gyakorolni az iskolák szellemére.

A közokt. minisztérium rendeletének szövegéből nem lehetett azt következtetni, mintha a kormány célja volna az iskolák autonómiájának megrontása, avagy, hogy jobban kívánna beleavatkozni iskoláink ügyeibe... Igaz azonban az, hogy az adott segély Damokles kardjaként irányult a tanárok ellen és ezeknek éreznük is kellett, hogy a kard ellenük is használható s így nekik legalább is körületekintőbbeknek kell lenniök. Azonban a tanárok tiszta érzésének és becsületének erőteljes bizonyítéka marad, hogy iskoláink szelleme és légköre és a tanárok magatartásának iránya semmiben sem változott a fizetéskiegészítés miatt alkalmazott rendszabályok következtében (XCIV. lap).

Ezt a fizetéskiegészítési államsegélyt meg is kapták pontosan a magyar kormányoktól egészen 1918. őszéig. Ezután pedig a fizetéskiegészítést a román kormány adta (XLX. lap).

Nyugdíjügy. Liceumaink összes tanáraival az 1912. évben belépett és elfogadtatott, *nyugdíjalapjukkal* együtt, teljes joggal az állami nyugdíjalapba, a fenntartók és a magyar állam között létrejött megegyezés után. A volt magyar állam által nyugdíjaztattak is ezen egyezmény alapján: Andrei Bârșanu tanár, Victoria Onițiu asszony, Virgil Onițiu volt liceumi igazgató neje és Elisabeta Nicula asszony, Vasile Nicula volt tanár felesége.

Ugyanilyen elbánásban részesülnek a mi brassói orthodox román elemi iskoláink tanítói is, azzal a különbséggel, hogy ők már régebben felvételtek a magyar állam nyugdíjtörvényének keretébe. (CLXXV. lapon).

Az igazi tanszabadság. Román kulturális intézményünknek – írja Ioan Clinciu, a Lazar-liceum tanára és a brassói orthodox román liceum 1883/4-ben végzett növendéke – a más középiskolákkal szemben különös és kiváló jelleget adott földrajzi elhelyezkedése is, a régi határ mentén és közel fajunk központjában, úgy hogy ezen Alma-mater-be igyekeztek fajunk fiai a románok által lakott terület minden részéből... A tanterv összeállításában és a tantárgyak előadásában nagyobb léven a szabadság, az összes román tartományokból jöttek tanulók Brassóba, nem léven kötelezve olyan tantárgyak tanulására, melyeket nem tartottak szükségeseknek, aminő pl. a magyar nyelv, a Romániából jött ifjakra nézve.

Az iskola szervezete minden kíváncsi számára és körülménynek megfelelő annyira, hogy végzettjei, érettségizett ifjai kifogástalanul végezhetnék egyetemi tanulmányaikat úgy benn az országban, mint külföldön. (43. lapon).

c) A középoktatás szelleme.¹

Hogy megítélhessük, hogy a román középiskolák száma milyen arányban van az egész ország hasonló iskoláinak összes számával, megjegyezzük itt, hogy Magyarországon a 20 millió lakos számára van 155 liceum, 28 gimnázium és 32 reáliskola (főreáliskolák, melyek közül 5 csak alreáliskola). A szászoknak, akik 230.000-en vannak, van 4 főgimnáziumuk, egy reáliskolájuk és egy gimnáziumuk, míg nekünk 3½ milliónyi románnak van 4 liceumunk (melyek közül egy, felénél nagyobb mértékben magyar), egy gimnáziumunk és egy alreáliskolánk. A szászoknál 40.000 lélekre jut egy liceum, nálunk 700.000-re!²

Magától értetődő, hogy ezen kevés számú iskola nem elég a románek számára, amikor a szászoké több is a kelleténél. Emiatt a legtöbb román tanuló kénytelen a magyar liceumokat látogatni. Az 1911/12. tanévben 4.256 román tanuló tanult középiskolában (4.038 liceumban, 218 reáliskolában). Ezekből csakis 1.913 járt román iskolába. Az a kultúra, amit tanulóink a magyar liceumokban nyernek — egyenesen *utálatos*.

A magyar iskolák a tanulókat csak egy külső formával, a magyar nyelvvel ruházzák fel és nem igazi kultúrával, amilyen

¹ O. Ghibu: Școala Românească în Transilvania și Ungaria (Az erdélyi és magyarországi román iskola), București, 1915. alapján (78—82. lapok).

² Az 1923. évi 2. számú Buletinul Statistic al României, 13. lapon közli N. Istrati-nak statisztikai jelentését s ebben a következőket: Ha Erdély lakosságát nemzetiség szerint osztjuk szét, a következőket találjuk:

	1920-ban:	1910-ben:	1900-ban:
Románok	2,930.120	2,821.720	2,682.607
Magyarok	1,305.753	1,661.746	1,437.805
Németek	539.427	556.311	571.391

Itt meg kell jegyezni, hogy a magyarok 1920. évi száma azon elv alapján állítottatott össze, amely szerint pl. Nagykároly város 1910. évi 16.078 összes lakosából (5.932 r. kath., 230 luth., 3.500 ref., 7 unit., 2.491 izr., 3.893 g. kath. és 25 g. keleti) és 15.772 magyarjából az 1920. évi hivatalos román statisztikába mindössze csak 3.337 magyar került bele!

– legalább is az országnak románoktól lakott részein levő iskolákban nehezen található (Dr. O. Ghibu: *Viața românească*. Jasi, 1910. Vezi pag. 292).

És ami kultura van is, az is nekünk ellenségünk. A tanulók multunk, irodalmunk, életünk és jövőnk iránti lenézéssel lépnek ki az életbe. Különösen ezen iskolák történelmi könyvei vannak tele hazugságokkal multunkra vonatkozólag annyira, hogy a román tanuló szégyenkezik román volta miatt.

Ennek a rendszernek tulajdonítható az erdélyi intelligens osztály legújabb nemzedékének alacsony lelki élete, ugyszintén a nagyszámu renegát román, kiknek száma évről-évre nő. Ha ez a rendszer nem szűnik meg – és az nem fog megszűnni a gróf Tisza és társaihoz hasonló kormányok alatt – az erdélyi román kultura szíven találta és ha Erdélyt lelkileg megöli, mit fog érezni az egész románság?

Amit a népiskolai irodalomról mondtunk, áll az a középiskolaira is. Itt a legtöbb könyv még csak nincs is magyarból átdolgozva, hanem szóról-szóra le van fordítva magyarból. Különösen a Magyarország történetét tárgyaló könyvek felháborítóak, melyek csakis, kizárólag a magyarokra vannak tekintettel. Magyarország története – a románra fordított magyar történetek szerint – a magyarok története. Egyetlen más fajnak, amely Magyarországon lakott vagy lakik – nincs története.

Az összes történeteket magyarból fordították. Így fordította Magyarország történetét V. Goldis–Mangold L. után, a balázsfalvi Petru Suciu – dr. Jászai Rezső után (1914), a brassói Gh. Vatașan–Varga Ottó után (1914) stb.

Hogy milyen szellemben vannak írva ezek a – román tanulók hazafias nevelésére – lefordított könyvek, az kitűnik az alábbi idézetekből.

Ime néhány részlet Jászai könyvéből.

– „A románok a XII–XIII-ik században vándoroltak be Rumeliából s innen származik a nevük is (275. lap).“

– „Hunyadi ősei kenézek voltak, a Balkánról bevándorló románok vezetői (97. lap).“

Néhány szörnyűség a Herceg–Farkas-féle leányiskolai könyvből:

– 1848-ban mozgalom indult meg északon a tótoknál, keleten a románoknál és délen a szerbeknél és horvátoknál s mindezeknek az volt a céljuk, hogy e részeket elszakítsák Ma-

gyarországtól és mint különálló tartományok szervezkedjenek osztrák fennhatóság alatt. Megindultak aztán az izgatók, akik a békés nép lelkét megzavarták, rákényszerítve a magyarok elleni gyűlöletre (II. 79).

- Mindenekelőtt felizgatták a nemzetiségeket. A románok Balázsfalván gyűltek össze ... és kijelentették ... hogy az ország területéből kiszakítanak bizonyos részeket, melyen az illető nemzetiségek fognak ura kodni. És hogy nagyobb jelentőséget adjanak határozataiknak, azonnal fel is keltek és rettenetes polgárháborút kezdték a magyarság ellen (II. 85–86).

Egészen rendkívüli, hogy a román gyermekek iskoláikban honnan és hogy tanulják fajuk és országaik történelmét!

A történelmi könyveken kívül fordítják a földrajzi, alkotmánytani, számtani, természettudományi, iskolaszervezettani, egészségügyi tankönyveket is. Sőt még a latin könyvekbe (dr. Al. Pteancu és V. Bighiceanu, Belényes) is felvettek olvasmánydarabokat Magyarország történetéből, amelyeket a tanulók románból kénytelenek latinra fordítani!

Az állami középiskolákat látogató tanítványaink a legszemtelenebb hazugságokat tanulják rólunk. A román fejedelemségek története azokban a történelmi tankönyvekben, amelyekből tanulnak, úgy van feltüntetve, mint a románok gyáva árulásainak a sorozata.

Hova fog vezetni ez a rendszer, ha a helyzet radikálisan meg nem változik?

12. Kereskedelmi iskolák. (149. lap.)

A felsőkereskedelmi iskolákba 4 gimnáziumi, reál- vagy polgári iskolai osztállyal veszik fel a tanulókat. Az évfolyamok száma 3. A brassói görög-orthodox román kereskedelmi iskolának a tanóra-terve a következő:

Tantárgyak	I.	II.	III.	Együtt
Román nyelv	3	2	2	7
Magyar „	3	3	3	9
Német „	3	3	3	9
Francia „	3	3	3	9
Mennyiségtan	3	3	3	9 stb.

13. Szülésznőképző iskola.

Van 10. Ebből kettőn (Nagyszeben és Kolozsvár) a román növendékeknek román nyelven adják elő a tananyagot. 107 tanuló. (O. Ghibu: Școala Românească etc. Pag. 83).

14. A felsőbbfoku oktatás.

a) A gör. keleti román szemináriumok. (152–154. lap).

Mindenik orthodox egyházmegyének van saját erejéből fenntartott szemináriuma, az állam által némileg segélyezve.¹

Az orthodox egyházban a „szeminár“ fogalom alatt két, egymástól teljesen különböző iskolát kell érteni, azonban közös a helyiségük, az igazgatójuk, tanári testületük. Egyik tagozatában tanulnak a leendő papok s a másikon a leendő tanítók.

A theológiai tagozatban három évfolyam van. A tanítás nyelve mindenik tantárgyra nézve a román. Mindenik év végén, a konzisztorium egy biztosának elnöklete alatt minden tantárgyból vizsgát tesznek. A theológiai tanfolyam befejezése után a végzettek: lelkészképesítő vizsgát tesznek a konzisztorium által kinevezett bizottság előtt.

A „theológusok“ egy idő óta kötelezve vannak – mióta a tanítóhiány érezhető – hogy a tanítóképzőben is végezzenek. A törvény alapján joguk van tanítóképesítő vizsgálatot tenni, évvégi vizsgálatok nélkül is. Így a theológusok a szemináriumból két oklevéllel távoznak. Az aradi (1822-ből) és a karánsebesi (1895) szemináriumokba 6–7 gimnáziumi vagy tanítóképzői osztállyal is felveszik a növendékeket.

b) A görög katolikus szemináriumok. (154. lap).

Ide is 8 osztállyal, illetőleg érettségivel vesznek fel tanulókat. A tanfolyam 4 éves. A tantervük különbözik az orthodox szemináriumokétól annyiban, hogy a román nyelvi és nevelés-tani tanulmányokra nem helyeznek itt oly nagy súlyt, hanem túlnyomólag theológiaiakra.

A balázsfalvi szemináriumban (1754) és Nagyváradon (1914) a tanítási nyelv a román, Szamosujváron latin. Ez utóbbi helyen román nyelven csak másodrangú tárgyakat tanítanak.

(A román szemináriumok ügyébe egyelőre a kormány nem

¹ Dr. E. R. Rosca: Monografia Institutului Seminarial Teologic-Pedagogic Andreian al Arhidiecezei gr. or. române din Transilvania, Sibiu, 1911. Pag. 249–251. lapjain közli: hogy a theológiai tanfolyamokat végzett tanulók akadémiai tanulmányokat is végezhessenek négy, egyenként 500 forintos ösztöndíjat létesítettek. A magyar állam ezen ösztöndíján folytatták tanulmányukat külföldön, sokszor éppen Romániában: dr. Onisifor Ghibu (1905. filozófia), Nicolae Regman (1904. filozófia), George Tulbure (1902. filozófia), Lazar Tri-teanu (1898. filozófia), Iosif Enescu (1896. filozófia), Nidea Vatan (1892. filozófia), Miron E. Cristea (1890. filozófia), Iosif Blaga (1887. filozófia) stb. stb.

avatkozik bele. Ezek az egyedüli román iskolák, ahol az egyházi autonómiát tiszteletben tartják. Nincs messze az idő és az állam – amely a papok fizetését kiegészíti [kongrua] – elveihez hiven ide is beleavatkozik, először a magyar nyelv bevezetésével, amelyet eddig még nem adnak elő, azután a magyar szellem bevezetésével. És Isten uralmára való előkészítés helyett, a szemináriumokban is lesz eszközünk – a magyar imperializmusra való előkészítésre. O. Ghibu: Școala Românească etc. 84. lap.)¹

c) *Egyetemek.* (155–158 lap).

Magyarországon négy egyetem van. A budapesti egyetemen van egy román nyelv és irodalmi tanszék, ugyancsak van egy docens is a román nyelvre. Ugyanilyen tanszék van Kolozsváron is. Valamikor kilátásba volt helyezve, hogy az 1872-ben létesített kolozsvári egyetemen párhuzamos, magyar és román nyelvű előadások lesznek, azonban az ígéret nem váltatott be. Magyarországon egy román egyetemre feltétlenül szükség volna, azonban ilyesmiről a magyarok hallani sem akarnak.

HARMADIK RÉSZ.

Adatok a román felső- és középfoktatás köréből.

(182–195 lapokon).

Alább néhány fontosabb adatot is közlünk azokról a magyarországi liceumokról és szemináriumokról, amelyek évi Értesítőt szoktak kiadni. A balázsfalvi, szamosújvári és lugosi szemináriumok és a szamosújvári és nagyváradi tanítóképzők nem adnak ki ilyen Értesítőket, ezekre az iskolákra vonatkozó adatok hiányoznak.

1. *Nagyszeben gör. kel. szeminárium.* 1811-ben létesült. Van két tagozata: egy teológiai és egy pedagógiai. Értesítője 1914–15-ből (csak román nyelven!) Tanárok: egy igazgató, tíz tanár. Teológus 90, tanítóképzős növendék 107. A szemináriumnak új épülete van 1914-ből.

A Tanári Könyvtárban van 2869 kötet (ebből 164 magyar nyelvű, közte 95 iskolai értesítő!) A teológusok könyvtárában van 2927 kötet. (Az 1914. július 31-én lezárt katalógus szerint van 2353 mű s ebből: 9 latin nyelvű, 48 magyarnyelvű, 269 né-

¹ A román kormány azonban 1922. febr. 10-én kelt 6.046. sz. rendeletével elrendelte, hogy 1922. márc. 1-től az unitárius és ref. teológiákon osztályonként és hetenként 2–2 órában tanítani kell a román nyelvet és irodalmat.

met, 18 francia és 1910 románnyelvű.) A tanítóképző intézet ifjúsági könyvtárában van 2053 kötet. (Az 1916. június 30-án lezárt könyvtár-katalógus szerint – megjelent Nagyszebenben 1916-ban – az 1577 műből 216, azaz $13\frac{7}{10}$ magyar nyelvű, míg a románnyelvűek $69\frac{0}{10}$ -a Romániában adatott ki. Így tehát ezen intézet három könyvtárának 5155 művéből magyar nyelvű volt 428, azaz $8\frac{3}{10}$, német nyelvű 745, azaz $14\frac{4}{10}$, román nyelvű 3934 azaz $76\frac{4}{10}$, mely utóbbiak közül 1349 mű nem Magyarországon nyomtatott!)

Az 1910/11. évi Anuarul szerint az ifjúsági olvasótermekbe járt 31 lap és folyóirat közül csak kettő volt magyar: Herkules, tornaügyi szaklap és Nagyszebeni Ujság, mindkettő díjtalanul. A 29 román lap között öt van: Albina, Archiva, Arta română, Bobârnacii, Campul, Chestiuni metodice, Foaia interesanta, Gazeta Țăranilor, Igiena stelor, Junimea literara, Natura, Olteanul, Ramuri, Revista Economica, Revista Asociației gen. a învățătorilor, Sfătuitorul, Tovarasia, Viitorul din Iași, Vremea Nouă, Convorbiri Literare, Națiunea stb.

2. *A karánsebesi gör. kel. szeminárium.* 1865-ben létesült. Két tagozata van, egy igazgatóval, 5 rendes és 2 rendkívüli tanárral; 38 theológussal és 25 tanítóképzői növendékkel.

3. *A brassói gör. kel. liceum.* 1850-ben létesítve. Az 1914 – 15. évi Értesítője (csak román nyelvű!) szerint: Egy igazgatóval, 12 rendes és 4 rendkívüli tanárral, 310 rendes és 20 magántanulóval.

A tanulók „Ioan Popazu” önképzőkörének 151 tagja van, 77 rendes (VII. és VIII. o.) és 64 rendkívüli (V – VI. o.) taggal. Az egyesület könyvtára 1022 kötetből áll.

A leánymagántanulóknak is meg van engedve, hogy a fiukkal együtt látogassák az előadásokat.

Érettségit tett 42 tanuló.

A brassói liceumot, a helyi reál- és keresk. iskolával együtt gondozza a Szt. Miklós egyház bizottsága által választott „iskolai gondnokság.”

Az ezen iskola fenntartására szolgáló jövedelem legnagyobb része Romániából származik, ahol a Szt. Miklós egyháznak, ezen iskolák céljaira szolgáló – birtoka van.

(Az 1895/6. évről – szintén kizárólag csak román nyelven – kiadott értesítő szerint az I – VIII. osztály 319 tanulója között vannak: *Fenéki* György Brețcu-ból, *Pais* János Bacifa-

lau-ból, Cazas George Valcele-ből, Curtea Eugen Bundorfból, Kraushaar Adolf Bukarestből, Kovaci Iván Lukoviste-ből, Keitsch Christian Ploeshtiből, Botto Ianko Lucoviste-ből stb.

4. A *balázsfalvi gör. kath. liceum* 1754. ben létesült. Értesítője 1913/14.-ből (csak román nyelven!)

Tanári testület: egy igazgató, 17 rendes-, 3 rendkívüli- és 3 hitoktató (g. kel., ref. és izraelita) tanárból áll.

A tanári könyvtár 1911.-ben 11.089 műből állott.

Az ifjúsági könyvtárban 1914.-ben volt 2.356 mű.

Az V – VIII. osztályos tanulóknak külön önképzőkörük (societate de lectura) van, amelynek VII – VIII. osztályos tanulók rendes tagjai, míg az V – VI. osztályosok csak rendkívüli tagok. Az 1913/14. tanévben 21 ülést: egy alakuló-, egy dísz-, 6 bíráló és 7 adminisztráló ülést tartottak.

Van még egy „Mária-egyesület” is (1910.-ben létesült), melynek 209 tagja van. Az 1913/14. tanévben tartottak 10 választásos ülést, 3 irodalmi és 3 adminisztráló gyűlést.

Működik egy cserkész-csapat is 85 taggal a III – VIII. osztályokból.

A liceumnak van 530 rendes- és 29 magán, együtt 559 tanulója.

Az 1913/14. évtől kezdve a kormány tanárfizetés-kiegészítés címén évente 16.090 – Kor. segélyt ad.

Az érettségi vizsgálatot, az egyház részéről dr. Victor Mihály de Apsa érsek vezette. Az 1913/14. tanévben 64 tanuló tett érettségét.

*

Még néhány adat az 1901/2. tanári Értesítőből (Raport). A használt magyar nyelvű tankönyvek: I. és II. osztályban: *Gramatica limbii maghiare* de dr. I. Crișan și Putnoky, továbbá: *Carte de cetire maghiară*, Partea II., ugyanazon szerzőktől a III – IV. osztályokban: *Carte de cetire maghiară* de dr. I. Crișan – N. Putnoky. V. VI. VII. osztályokban: *Exerciții de stil* de N. Putnoky – A. Viciu és Riedl Fr.: Retorikája és Poetikája. A VIII. osztályban heti 3 órában dr. Beöthy Zsolt: Magyar irodalom története, *tanítása magyar nyelven történt* az 1883. évi XXX. t. c. 7. §-a 2. bekezdése értelmében. (Az 1907/8. tanévben ugyanezek a tankönyvek, csak a VII. és VIII. osztályban vezették be a Bartha József irodalom történetét!)

A gimnáziumi könyvtár gyarapításához hozzájárultak: 1. a

Román Académia, adományai: Sturdza – Colescu: Acte și documente, az I. és IV. kötet II. része és a VIII. kötet; Mardaria Cozianul: Lexicon slavo-român; Marian Fl.: Serbă orile la Români és Analele Academiei Române. II. sorozat 12 kötet. 2. A balázsfalvi g. kath. nyomda ajándékai és 3. *A m. kir. vallás és közokt. miniszter adományai*: A Vallás és Közokt. min. 1899. évi jelentése; Gazdacimtár és Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben VI – VIII. kötetei.

A rendes tanulók között ilyen nevűek is voltak: *Deac* Aurel g. kat. Poiana-Ariesului-ból, *Hochman* V. Enea gr. kat. Abrud-ból, *Vitéz* Romulus g. kat. Téca-ból, *Astalus* Ioan g. kat. Cergaut-mic-ből, *Cherestes* Ioan g. kat. Vasas-Santiona-ból, *Ciachi* Alexandru g. kat. Ostrorul-mare-ből, *Fehér* Ioan g. kat. Seplac-ról, *Chelemen* George g. kat. Turdasulrom-ból, *Csergedi* Alex g. kat. Blas-ból *Iozon* Emil g. kat. Blas-ról, *Mesaros* Alex g. kat. Turda-ról, *Pataky* Emil g. kat. Stoiana-ról, *Bánfi* Stefan g. kat. Somostelnik-ről, *Bogdanfi* Ioan g. kat. Oravița-rom-ból, *Halmagyi* Stefan g. kat. Comana inf.-ből stb. stb. Ugy ezek, mint a 4 róm. kath. és 5 izraelita zavartalanul végezheték tanulmányaikat, a magyar közokt. miniszter nem tiltotta ki őket e román iskolából. Azon se akadt fel senki, hogy ezen évben a helyi gör. kath. román óvodába a Hodos, Cristian, Ratiu, Gruia és Trifan román gyermekeken kívül még ide jártak a *Welwarth*, *Lözinger*, *Szinberger*, *Tronsiner*, *Heisikovits*, *Schmith*, *Benedek*, *Harghes*, *Hajék*, *Schramm*, *Ambrus* és *Bartha* nemromán családok gyermekei is. Bár az óvodisták nagy többsége nem volt román, mégis a foglalkoztatási nyelv – a román volt.

A g. kath. román tanítóképző *gyakorlóiskolájába* is járhatott nemromán is akadály nélkül így: *Bela Welwart*, *Iosif Naf-tali*, *Ioan Astalus*, *Cornel Gabor*, *Iacob Bernath*, *Emil Halász*, *Ioan Fodor*, *Laurentiu Trombitas*, *Leopold Sinberger*; a román felsőbbleányiskolába: *Kisbach* Olivia, *Mezei* Amália, *Ricz* Otília, *Birtolon* Emilia, *Bretter* Gizella, *Halász* Elena, *Kisbach* Minerva, *Simon* Ida, *Stromayer* Emma stb. stb.

1907 8. évi Értesítőből (Raport) A gimnáziumi ifjúsági könyvtárba ez évben is a Román Akadémia elküldötte kiadványait (22 kötet), megszerezték M. Sadoveanu, Al. Br. Voinesti, L. Caragiale, N. Novac, Al. Vlăduța, N. Iorga stb. műveit. Ingyen kapták a következő folyóiratokat: *Albina*, *Amicul tinerimei*, *Răvasul*, *Unirea*, *Transilvania* és előfizetés útján kapták *Romá-*

niából: Convorbiri literare, Familia româna, Junimea literara, Neamul românesc, Ramuri, Samanatorul, Viața artistică și literară, Viața Românească. Természetesen *egyetlen magyar lap vagy folyóiratot se járatott az ifjuság*. A tanítóképzői ifjuság egyesület 14 járatott lapja között akadt mégis *egy magyar*: a Néptanítók Lapja.

5. *A belényesi gör. kath. liceum*. 1828. ban létesült. Értesítője 1913/14.-ből (két nyelvű: román és magyar!)

Egy igazgatóval, 15 rendes és 5 rendkívüli tanárral. 372 rendes- és 31 magántanulóval. A „Pavelean” internátusban van elhelyezve 180 fiú. A gör. keleti (1899.) internátusban 56 tanuló. A tanári könyvtárban 3050 mű van 4.570 K. értékben. A tanulók „Samuil Vulcan” önképzőkörének 71 tagja van; tartott 25 irodalmi-, 2 ünneplő, egy alakuló- és 4 rendkívüli ülést. Az egyesület könyvtára 1.010 kötetből áll.

6. *A naszói alapítványi liceum*. 1863.-ban létesült. A „Naszódmegyei központi tanulmányi alapból” tartják fenn. Értesítője kétnyelvű: 1. román és 2. magyar.

Egy igazgató és 16 tanár. 253 rendes- és 25 *magántanuló* (közte 11 leány) g. kath. 191 és g. kel. 56. Tanári könyvtár áll 6717 és az ifjúsági könyvtár 4155 kötetből. „Vasile Neascu segítő egyesület”. Az ifjak önképzőköre 9 ülést tartott. 29-en érettségiztek.

7. *A brádi gör. keleti gimnázium*. 1869.-ben létesült. Egy igazgató, 6 rendes tanár, 114 tanuló. Központi könyvtár 5134 kötet, osztálykönyvtár 545 kötet.

8. *A brassói gör. keleti reáliskola*. 1869.-ben létesült. 5 rendes- és 5 rendkívüli tanárral, 81 rendes- és 4 magántanulóval. Minden ügye közösen intéződik a liceuméval. A tanárok közül az egyik tanulmányi igazgató.

9. *A brassói gör. keleti kereskedelmi iskola*. 1869.-ben létesült. Tanszemélyzete: egy igazgató, 5 rendes- és 4 rendkívüli tanár. Tanuló 113.

10. *A balázsfalvi gör. kath. tanítóképző*. 1913/14.-beli értesítő. (Csak román nyelvű!) Egy igazgató, 6 rendes-, 8 segéd- és rendkívüli tanár. Tanuló 98. Tanári könyvtár 1399 kötet. Az ifj. önképzőkörnek 101 tagja van; tartott 19 ülést, egy alakuló-, 1 disz-, 1 adminisztratív-, 11 irodalmi- és 5 bíráló ülést. Könyvtára 1230 könyvből áll.

11. *A lugosi g. kath. tanítóképző.* 1914-be. létesítették. Egy igazgatónője, 2 tanárnője és 3 tanára van. Tanuló 27, mind a két felekezethől.

12. Az *«Asociațiunii» nagyszebeni polg. leányiskolája.* 1887-ben létesítették. Tanszemélyzet: egy igazgató, 6 tanár és tanárnő. Tanuló 109, több Romániából és Bukovinából.

13. *Aradi gör. kel. leányiskola.* 1890-ben létesült. Épülete új román stílusban, nagyrészen Vasile Stroescu, besszarábiai román költségén. Tanuló 51. Egy igazgató és 5 tanárnő.

14. *Balázsfalvi gör. kath. polg. leányiskola.* Egy igazgató, 4 rendes és 4 rendkívüli tanár. Tanuló 106. Tanári könyvtár 354 kötet, tanuló-könyvtár 357 kötet.

15. *Belényesi gör. kath. leányiskola.* 1896-ban létesült. Egy 12 rendes és 2 póttagból álló „iskolafanác” vezeti. Igazgatója ugyanaz a liceuméval, van 8 tanárnője és 2 hitoktatója. Tanuló 117 (gör. kath. 96, gör. kel. 21).

Következtetés.

O. Ghibu : Școala Românească din Transilvania etc. után 100 lap.

A budapesti kormány, amelyik papirosan egyházi és iskolai autonómiát biztosított nekünk, mindig azt a célt követte, hogy az iskolák segítségével elmagyarosítson bennünket. Utóbbi időben ez már oly formában nyilvánult meg, hogy komolyan veszélyeztette nemcsak kulturánkat, hanem faji létünket is. Az óvódától fel az egyetemekig az iskolaügyi törvények mindenekelőtt a magyar nyelvet és magyar szellemet követelik – de csakis a magyart. Még a mi felekezeti iskoláinkban is azt követelik tőlünk, hogy elsősorban magyar nevelést adjunk és csak azután, másodsorban, vallásos nevelést, ami nemcsak felekezeti tekintetből, hanem pedagógiai szempontból is, legalább is ellenmondás (paradox).

Igy tehát az iskola eltér teljesen a céljától, melynek célja, hogy minden népet a saját természetének és rendeltetésének megfelelően kell nevelni. A román nyelv és román szellem nélkül mi nem tudjuk szolgálni a saját természetes fejlődésünket, de az emberiség számára se tudunk szolgálatot tenni. Tehát azon rendszer ellen, amely így lealacsonyítja a román oktatást, a harcot felvenni, nemcsak nemzeti, hanem magasabb emberi szempontokból is *kötelesség*.

NEGVEDIK RÉSZ.

Az erdélyi görög-keleti román érseki főegyházmegye Konzisztoriumának két iskolaügyi rendelete a magyar nyelv tanítására vonatkozólag.

Dr. Onisifor Ghibu: Anuar Pedagogic, 1913, Sibiu, című Pedagógiai Évkönyv 152. és 166 – 173. lapjairól.

A magyarországi és erdélyi román görög-keleti egyház szervezeti szabályzata szerint „a magyarországi és erdélyi román görög-keleti egyház, mint autonóm egyház, az 1868. évi IX. törvénycikkben is biztosított egyházjoga alapján, – Ő Felsége legfőbb felügyeleti jogának teljes fenntartása mellett – önmaga kormányozza, igazgatja és vezeti függetlenül egyházi, iskolai és alapítványi ügyeit minden lényeges részében és tényezőiben, a képviseleti formának megfelelően”. (Szerv. szab I. Általános rendelkezések). A román orthodox érsekség népoktatásügyét megismerteti velünk az 1909. évi 171. szám alatt, a nemzeti egyházi kongresszus által megszavazott „Népiskolai oktatás szervezési-szabályzata”, ami pedig az ezen iskolák tananyagát illeti, az bennefoglaltatik a „Tanítási terv és Módszeres utmutató”-ban, melyet az érseki szentszék adott ki 178/1911. sz. alatt és jóváhagyott 73311/1911. sz. alatt a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter is.

Minden törvény, melyet az országgyűlés a hazai felekezeti iskolákra vonatkozólag hoz, kötelező a mi iskoláinkra is, de kíváncsok, hogy ezekre a törvényekre vonatkozólag kikérjék előzetesen a mi egyházi hatóságaink véleményét is. – Ugyanigy köteleznek minket azok a miniszteri rendeletek is, amelyek ezen törvényeken alapulnak. –

Ezenkívül a mi iskoláink működése tekintetében nagy jelentőséggel bírnak Konzisztoriumaink azon intézkedései is, amelyeket különböző alkalmakkor tesznek a nevelés elősegítése céljából. A körrendeletek és utasítások igen hasznosan egészítik ki a törvények- és a tantervek rendelkezéseit és esetleges hiányait.

A következőkben közöljük a nagyszebeni Egyháztanácsnak az utóbbi években közzétett néhány fontosabb körrendeletét.

(1910 szeptember 30. 11.410. szám. 166. lap.) Tudomásunkra jutván, hogy egyes iskoláinkba bevezettetett az egyházi és iskolai főhatóságok tudomása nélkül több nemaprobált tankönyv, ezuton azért felhívjuk az összes esperesi- és lelkészi hivatalok és összes tanítóink figyelmét az 1868. évi XXXVIII. tc. 11. §-ára, melynek értelmében *a felekezeti népiskolákban használandó tankönyvek megállapításának joga az iskolafenntartó felekezetet illeti meg.* Egyuttal felhívjuk figyelmüket a *Statutul Organic* 122. §-ának 2. pontjára és a nemzeti egyházi kongresszus által 1909. évben 171. szám alatt kiadott Szabályzat a népiskolákban az oktatásügy szervezetére 76. §-ára, ahol ez mondatik: „Önkényüleg és az illetékes hatóságok felhatalmazása nélkül a tanító nem tehet változtatásokat a tantervben és tanítási időben, *nem vezethet be új tankönyveket* vagy kéziratokat avagy egyéb tanítási eszközöket, *hanem e tekintetben alkalmazkodni tartozik a Konzisztorium, illetőleg a püspöki zsinat rendelkezéseire, mely kijelöli a megengedhető könyveket és tanítási eszközöket.* A Konzisztorium által elfogadott könyvek és tanítási eszközök közül a tanító ki fogja válogatni azokat, melyek a körülmények és az ő szempontjai szerint neki leginkább megfelelőeknek látszanak, jelentést téve választásáról az egyházköri esperesnek.

Következőleg: Az erdélyi gör. orthodox éisekség felekezeti iskoláiban csakis a Konzisztorium által jóváhagyott kézikönyvek használhatók, tehát mindazon tankönyvek, melyek az utóbbi időben ezen Konzisztorium tudomása és jóváhagyása nélkül vezették be, azonnal kivonatnak a használatból.

Ezzel egyidejűleg kiadatik a mi iskoláinkban használható kézikönyvek jegyzéke, megjegyezvén, hogy ezt senki más nem egészítheti ki más könyvekkel, mint csakis a Konzisztorium. Különösen pedig nem engedtetik meg más, mint az itt megállapított tankönyvek használata a magyar nyelv, számtan, történet, alkotmánytan és földrajz tanítására, legyenek azok akár román, akár magyar, akár kétnyelvűek.

Kapcsolatban ezzel felhívjuk figyelmét az 1907. évi XXVII. tc. 20. §-ára, melyet egyesek hibásan úgy értelmeznek, *mintha az államsegélyes iskolákban a számtant, történelmet, alkotmánytant és földrajzot is magyar nyelven kellene tanítani,* amely

tárgyakhoz tehát magyar kézikönyvekre lenne szükség. *Ez az értelmezés teljesen hibás.* A gör. orth. román felekezeti iskolákban a tanítási nyelv az 1907. évi XXVII. tc. 18. §-a értelmében az egyház hivatalos nyelve.

Az összes tantárgyak valamennyi felekezeti iskolánkban, akár államsegélyesek akár nem, kizárólag románul taníttatnak, kivéve a magyar nyelvet, melynek keretében felvételnek bizonyos dolgok a számtanból, történetből, alkotmánytanból is. Mindaz, ami ezen tárgyakból magyarul taníttatik, csak azután taníthatók, *miután előbb megtanulták románul az illető órák n* és nem taníthatók *a számtani, történeti, alkotmánytani és földrajzi órákon, amelyeknek kizáróan románnyelvűeknek kell lenniök,* hanem az oly nagy számban levő magyar nyelvű órákon. Ez okból nem engedhető meg ezen tárgyak tanítására más, mint románnyelvű tankönyvek használata, teljesen kizárva a kétnyelvű könyveket, melyek csak gépiesítik a tanítást. Amit a tanulóknak magyar nyelven is kell tudniok, belefoglalandók a magyar olvasókönyvekbe, amelyeknek tartalmazniok kell olvasmányokat a számtanból, történetből, alkotmánytanból és a földrajzból, amint tényleg tartalmaznak is.

A mi iskoláink nem kétnyelvűek, hogy kétnyelvű (kettős) könyvek lennének azokban megengedhetők, hanem a törvény értelmében „román tanításnyelvű iskolák” és ilyeneknek kell lenniök az azokban használt kézikönyveknek is.

A törvény nem követeli, hogy az iskoláinkban használt összes tankönyvek a minisztérium által jóváhagyva legyenek, hanem csak azt kívánja, hogy a számtani, történeti, alkotmánytani és földrajzi kézikönyvek, *melyek az államsegélyes iskolákban használtatnak,* legyenek ellátva a miniszter jóváhagyásával; azontul a nem-államsegélyes iskolákban csakis a magyar nyelvi kézikönyv jóváhagyása kívántatik meg. A vallástani, román nyelvi, természetrajzi kézikönyveknek államsegélyes iskolákban sem kell más fórum által jóváhagyatniok, mint az egyház-iskolai által, a nem-államsegélyes iskolákra pedig az mondattott, hogy azok használhatnak bármiféle kézikönyvet (kivéve a magyar nyelvre), melyek a Konzisztorium vagy püspöki zsínat aprobációját bírják. Csak a *miniszter által kitiltott* könyvek nincsenek megengedve semmiféle iskolában sem.

Ugyanez alkalommal felhívjuk a figyelmet a tanterv összes

rendelkezéseinek betartására és hogy főként az I. osztálybeli kezdők munkája fel ne halmozassék, kényszerítve őket a *közoktatásügyi minisztérium által megszabott tanterv ellenére, hogy már az első osztályban tanulják a magyar írás és olvasást, akár olvasótáblákról akár egyes magyar iskolai abc-s könyvekből.* Ezen, a tanítási tervtől való igen káros eltérésnek azonnal meg kell szűnnie összes iskoláinkban.

II.

(1910 október 28. 11.433. szám.) 169. lap. A 80.000/1910. közokt. miniszteri rendelet kapcsán a vall. és közoktatásügyi minisztérium az államsegélyes nem-magyar tanításhelyű iskolák számára kiadott egy tantervet a magyar nyelv, számtan, hazai földrajz, történet és alkotmánytan tanítására, mely tanterv ezen iskolákat már az *1910/11. tanévtől* kezdve kötelezi.

E tantervnek különös fontossága lévén és mivel alkalmas arra, hogy minden szempontból megvilágítsa államsegélyes iskoláink oktatásügyét, helyénvalónak látjuk ismertetni az elveket, melyek által a miniszter ur ezen terv alkotásánál magát vezette, valamint azon elveket, amelyeket maga a tanterv lerögzít.

A tantervhez csatolt Utmutatás kifejti a módozatot is, hogy miképpen adassanak elő e tárgyak, hogy a megjelölt cél eléréssék. „A tantárgyakat, melyek a miniszteri tanterv szerint adandók elő – mondja egy, a királyi tanfelügyelőkhez intézett rendelet – a törvény állapította meg, az anyag terjedelmét (mennyiségét) minden egyes tárgyból a dolgok természete szabja meg“. A tanítás eredményeinek megítélésére nézve a tanfelügyelő urak utasítottak, hogy „tartsák szem előtt az iskola külső körülményeit, melyek olykor a tanító legodaadóbb buzgalma esetén is csökkentik az eredményt“. Egyébként az „Utasítás“ nem szándékolja megfosztani a tanítót önállóságától, sőt ellenkezőleg rajta van, hogy megkönnyítse az ő munkásságát a célravezető helyes módszer megjelölésével és hogy életet vigyen bele az iskolába. „Az Utasítás főelve“ *a föltétlenül szükségést* (az aláhúzás a miniszter uré) nyújtani a gyermeknek értelmi színvonalának megfelelő és célszerű előkészítés alapján, hogy az hasznót huzzasson belőle az életben. Következésképpen a *tanításnak a gyermek életkörülményeihez kell alkalmazkodnia és az illető lakóhely természeti, társadalmi és gazdasági helyzeté-*

hez, különös figyelemmel a növendék lelki életére és ismeret-körére». Továbbá az Utasítás számot vet a nyert ismeretek központosításának elvével és azzal, hogy az oktatás által „a tanuló öntevékenységre serkentessék”. A tanítók heti tananyagbeosztásának átvizsgálásánál a tanfelügyelő urak vizsgálják meg „számot vetett-e a tanterv a helyi körülményekkel s azon ismeretekből indul-e ki, melyek szemléleti úton nyerhetők?” A tanfelügyelő uraknak iskolalátogatásaik alkalmával pedig kötelességükké teszi, hogy ne csak ellenőrzést gyakoroljanak, hanem a tantervben lefektetett elvek megvalósítására nézve a szükséges felvilágosításokat és tanácsokat is megadják.

Ami a tantervet magát illeti, ez tényleg két részből áll.

A magyar nyelv tanítására vonatkozó rész már ismeretes. A második rész új és a számtan, földrajz és alkotmánytan tanítására vonatkozik. Ezen tárgyak óraszámát az összes államsegélyes iskolákra vonatkozólag a miniszter ur határozta meg a következőkben:

	A z					
	1	2	3	4	5	6
	t a n í t ó s i s k o l á k b a n					
Magyar nyelv	13	21 $\frac{1}{2}$	26 $\frac{1}{2}$	32	32	39
Számtan	6	8	15	19	21	23
Földrajz	2	2	5	5	6	8
Történet	1	2	3	3	3	4
Alkotmánytan	$\frac{1}{2}$	1	1	1	1	2

Az összes államsegélyes iskolákban a mai nappal érvénybe lép az eddigi óraterv helyett a fenti öt tantárgyra nézve, a miniszter ur által megszabott fenti óraterv.

Az óraszámokon kívül a terv részletezi az összes említett tárgyak tananyagát is. A tananyag az egy tanítós iskolákra való tekintettel állapított meg, úgy, hogy mindezen iskolákban oly mértékben ölelendő fel, amint a tervben lefektetett. *Természetes, hogy a tananyag román nyelven fog feldolgoztatni és pedig a számtan, földrajz, történet és alkotmánytan órákon kizárólag román nyelven, míg magyar nyelven ezen tantárgyak anyagából csakis az fog felvétetni, ami a magyar nyelv tanítására vonatkozó tantervben meghatározott.* Ezen részek a magyar olvasókönyvek alapján fognak feldolgoztatni, amelyekben meg van az egész anyag, ami magyarul is feldolgozandó. A

törvény nem kívánja, hogy mindaz, ami ezen tárgyakból román nyelven taníttatik, ugyanazon terjedelemben vétessék fel magyar nyelven is, hanem csak azt kívánja, hogy „mindabból amit anyanyelven tanultak“ (82. oldal), „a tanulók tudják magyar nyelven is rövid összefoglalásokban“ (105. oldal) hogy mi a lényeg (104. oldal).

Először az összes szóbanlevő tananyagok román nyelven feldolgoztatnak és azután „egy következő magyarnyelvi órán“ magyarul is tárgyaltnak. „Ily módon a tanuló (a magyarnyelvi órán) már ismert dolgokkal és fogalmakkal találkozik és csak ezek magyar nevét kell megtanulnia“ (102. oldal), vagyis más szavakkal: a számtani, földrajzi, történeti és alkotmánytani órákon az oktatás tárgyi természetű dolgokat nyújt, a magyarnyelvi órán pedig csak alaki természetűeket.

A terv nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy „bármennyire is meg legyen szabva e helyen a tananyag, a végrehajtás mégis a helyi körülményektől függ“. A törvény, igaz, megkívánja, hogy a tanterv egész anyaga felvétessék, de még inkább megkívánja azt, hogy ami felvétetik, alaposan dolgoztassék is fel, vagyis más szavakkal *non multa sed multum* és ne terhelje meg túlságosan a gyermekek elméjét (61. old.), mert az elcsigázott elme nem tud normálisan működni, hanem előbb vagy utóbb ki fog merülni. Nem annyira a tanultak mennyisége, nem a törvény betűje, hanem a tanultak minősége és a törvény szelleme a mértékadó. *Ezért elítélendő hibát követnek el mindazok a tanítók, kik arra törekednek, hogy mennél többet adjanak elő a magyar nyelvből*, anélkül hogy megvizsgálnák vajjon jól adnak-e elő és hogy amit előadnak, bír-e nevelési értékkel vagy nem. Tulbuzgalmukban, hogy a törvény holt szavát betöltsék, sokan feledik, hogy csak gépiessé teszik a tanítást és teljesen elhanyagolják a nevelést, úgy az erkölcsit, mint az értelmet, szellemi, fizikai és gyakorlati és hogy a legszárazabb verbalizmust ültetik trónra, mely mai iskoláinknak szügyene. A tanítók legyenek rajta, hogy mindazt, amit magyarul tanítanak, a gyermekek teljesen értsék, mert különben az ő munkájuk és a tanulók fáradsága hiábavaló — minden az iskola kedvéért és nem az életnek taníttatott. Ily módon a tanulók meggyűlölnek az iskolát és mint férfiak távol fogják tartani magukat a kultúra szép problémáitól s nem fognak megbarátkozni a könyvvel és olvasmányokkal.

Hogy teljesen elég tétessék a törvény követelményeinek és a várakozásoknak, melyeket a nép az iskolához fűz, úgy az államsegélyes iskolák tanítói, mint a többiek, tanulmányozzák lelkiismeretesen a tantervet és annak utasítását, mert csak így teljesíthetik kötelességüket, anélkül hogy haszontalanul annyi időt veszítsenek minden irányu tapogatózással és csakis alaposan ismerve a törvényt és tantervet fognak tudni védekezni egyes ellenőrző közegek tulzott, sőt olykor törvénytelen követelményeivel szemben, kik nem viseltetnek szeretettel az iskola iránt.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Függelék.

I. Kulturzóna.¹

Ministerul Instrucțiunii: Proiect de Lege asupra Învățământului Particular (fordítása: Közokt. minisztérium: Magánoktatási törvényjavaslat), București, 1925. I. rész. Indokolás: 4–109 lap, aláírva: Dr. C. Angelescu. Ezen hivatalos mű 54–56 lapjain közöltek szözszerinti kivonata az alább következők:

1917.-ben azonban az eddiginél sokkal nagyobb veszedelem fenyegette a román iskolaügyet és a két román felekezet nehéz kísértésnek volt kitéve.

1917. aug. 2-án Apponyi a nagyszebeni metropolitához a következő átiratot intézi:

„A román hadsereg betörésével kapcsolatban tapasztalt fájdalmas események . . . kényszerítenek arra, hogy más intézkedéseket is tegyek.

Nagyméltóságodnak hazafias szándékaiban sem azelőtt sem most nem kételkedem. Azonban — sajnos — a felekezeti tanítók nagy többségének, a román betörés alkalmával tanusított magatarása arról győzött meg, hogy ezen hazafias szándékok érvényesülése az említett terület iskoláiban nem sikerült . . .

Ezen szempontból kezdődik meg az iskolák államosítása, melyet azért kezdeményezek, hogy a hazának egy erős kulturális határt létesítsek — és ennek létesítése érdekében elsősorban azon községek kínálkoznak, amelyekből a felekezeti vagy községi tanítók önszántukból távoztak el az ellenséggel, avagy

¹ I. *Triteanu*: Școală noastră. Zona Culturală. Sibiu 1919. című mű 61—164 lapjain. Az összes adatok ezen érdekes munkából vannak véve.

melyeknek felekezeti vagy községi tanítói fegyelmi vizsgálat alatt vannak.

Az így létesítendő állami iskolákban gondoskodom, hogy csakis olyan tanítók alkalmazzassanak, akik ismerik a nép anyanyelvét...

Az iskolaépületekre és felszereléseikre nézve lojális meg egyezést fogok létesíteni, akár a tulajdonjog megvételével, akár bérleti alapon" stb.

Erre az annyira sérelmes átiratra, melynek végrehajtása a román felekezeti iskolák megszüntetését eredményezte volna, a nagyszebeni főegyházmegyei Konzisztorium 1917. szept. 6-án azzal válaszol, hogy a határszéli felekezeti iskolák államosítására vonatkozó elhatározás, a hívők legszélesebb rétegeiben is mély-séges fájdalmat váltott ki és javasolja, hogy ne alkalmazzassék ez az igazságtalan és törvénytelen eljárás olyan nép ellen, melynek fiai a különböző harctereken életüket áldozták a ma-gyar államért.

1917. okt. 19-én Apponyi válaszolja, hogy fenntartja elha-tározását és néhány nap múlva kinevezi Nagykovácsaliget fő-ispánját kormánybiztosul a határmenti gör. keleti és gör. kath. román iskolaügy rendezésére.

A magyar kormány ezen delegátusa a főegyházmegyei Konzisztoriumhoz intézett átiratából idézzük a következő fonto-sabb részeket:

«Ezen terület görög-keleti és görög-katholikus román elemi iskolái államosíttatni fognak, illetőleg ezen iskoláktól az állam-segély meg fog vonatni...

Az újonnan létesítendő állami iskolákban a román nyelvet mint tantárgyat heti hat órában fogják tanítani a hittanon kívül...

A felekezeti iskolák helyiségeit és felszereléseit megvesszük, vagy kibéreljük" stb...

1917. nov. 19-én a kormánybiztos részltvé a főegyház-megyei Konzisztorium ülésén, kijelentette még, hogy a kultur-zónát Őfelsége előzetes hozzájárulásával a hadseieg-parancsnokság kérésére létesítik.

1917. dec. 17-én Apponyi értesíti a nagyszebeni metropo-litát, hogy az 1917–1918. évi költségvetésben elő fogja írá-nyozni *«a kulturális zóna területére 1.600 állami elemi iskola és 800 óvoda szervezését».*

Tekintettel a súlyos helyzetre 1918. febr. 7-én összeült a nagyszebeni metropoliai Konzisztorium és kérte a minisztert, hogy a határmenti területen tervbevett elemi iskolaügy-államosítása végrehajtását függessze fel addig, amíg a május 12-ikére összehívott főegyházmegyei szinódus is nyilatkozhatik ebben a fontos és nagyjelentőségű kérdésben.

Apponyi ismét válaszolja március 20-ikán, hogy *«az illető községekben levő görög keleti román felekezeti iskolák eddig élvezett államsegélyét 1918. június végével beszünteti».*

Május 12-én Nagyszebenben összeülő főegyházmegyei szinódus semmi határozatot se tudott hozni a kulturzóna felekezeti iskolák ügyében, mivel a kormány megbízottja, kinek nem volt semmi joga, hogy jelen legyen a gyűlésen, a szinódust feloszlatta.

Zichy, aki június hónapban követte Apponyit a közokt. miniszteri székhelyben, maga is fenntartja a kulturzóna tervezetét és kéri a nagyszebeni metropolitát június 6-án, hogy a megbízottnak könnyítse meg a határozatok végrehajtását; míg a kereskedelmi miniszter augusztus hónapban a közoktatásügyi miniszter kérésének megfelelően *«megengedi az ország délkeleti részén levő 507 községben a falusi és városi iskola-ingatlanok kisajátítását».* Az 507 községben kisajátításra kijelölt iskolák gör. keleti, görög-katholikus, határőrvidéki és községi iskolák voltak.

Azonban a magyar kormány által alkalmazott rendszabályokkal sem sikerült a kulturális zónát teljes egészében megvalósítani, mivel az állam szolgálatába átment tanítókat a felekezetek elbocsátották és a felekezeti iskolákat bezárták. A harc-vonal felbomlásával a kulturális zóna is összeomlott.

Amidőn már minden elveszett és az osztrák-magyar hadsereg felbomlása a nemzetiségeknek a Habsburgok százados ígája alóli felszabadulását jelentette, a magyar kormány, hogy megnyerje a románokat, Lovassy (helyesen Lovászy) közokt. miniszter által beszüntettette a határmenti iskolák államosítását.

Igy szűnt meg a kulturális zóna, melynek a magyar kormány szerinti feladata az volt, hogy elpusztítsa a román iskolaügyet és elmagyarosítsa a román népet.

2. A románnyelvű oktatás Magyarországon és Romániában az 1913/14. tanévben.

A) Elemi oktatás.

Magyarországon volt nyilvános, román tannyelvű népiskola:

1. *Román gör. kath. jellegű* 1911.-ben (Lásd O. Ghibu: Școală Românească, București, 1915. Pag. 37).

Balázsfalvi főegyházmegye területén 469 iskola

Szamosújvári egyházmegye " 413 "

Lugosi " " 72 "

Nagyvárad " " 175 "

összesen 1129 nyilvános román isk.

2. *Román gör. keleti jellegű* 1913/14.-ben (Lásd: Protocolul Congresului Național Bisericesc din Sibiu 1916. VII. 13/30. Sibiu 1927. Pag. 152).

Erdélyi főegyházmegyében 652 iskola

Aradi egyházmegyében 415 "

Nagyvárad egyházmegyében 299 "

Karánsebesi egyházmegyében 274 "

összesen 1640 nyilvános román iskola.

3. *Községi jellegű* (Lásd O. Ghibu: Școală Românească, București 1915. Pag. 36) az összes 1381 községi elemi iskolából román tannyelvű 165.

Ezek szerint 1913/14.-ben Magyarországon volt összesen 2934 román tannyelvű elemi iskola.

1910-ben volt Magyarországon (Lásd: Magyarország 1910. évi népszámlálása, VI. kötet, Budapest, 1920. 136 lap) 2,948.186 román anyanyelvű lakos (r. kat. 8442, g. kat. 1,133.512, ref. 1409, luth. 1588, gör. kel. 1,798,669, unitárius 559, izr. 989, egyéb 3018)

s így $2,948.186 : 2934 = 1005$ román anyanyelvű lakásra jutott egy nyilvános román tannyelvű elemi iskola!

A román királyság lakóssága volt (Lásd: Anuarul Statistic al României 1924. București, 1925. Pag. 10) 1910.-ben 6,966.002 és az 1913/14. tanévben (Lásd: Anuarul Statistic stb. 234 lap) volt nyilvános jogu falusi elemi iskola 4519

városi " " 394

együtt 4913 nyilván. elemi iskola

s így $6,966.002 : 4913 = 1418$ romániai lakásra jutott egy nyilvános elemi iskola.

Ha pedig csak a magyarországi gör. keleti románok kulturlehetőségeit hasonlítjuk össze Románia lakosságáéval ugyanazon évben, 1914.-ben, a legautentikusabb román hivatalos adatok alapján, akkor:

Magyarországon az erdélyi és magyarországi gör. keleti

román nemzeti-egyház 1916 július 17/30-iki Kongresszusának naplója (Protocol Congresului Național-Bisericesc în Sibiu la 17/30 Iulie 1916; Sibiu 1917) szerint volt:

a négy román gör. keleti egyházkerület hiveinek száma 1914-ben 1,885.173 lélek (133. lap),

a négy román gör. keleti egyházkerület felek. iskoláinak száma 1913/14-ben 1640 nyilván. iskola (152. lap),

a négy román gör. keleti egyházkerület felek. tanítóinak száma 1913/14-ben 1994 (lásd 162. lap).

Tehát Magyarországon az 1913/14. tanévben átlagban jutott: minden 1149 gör. kel. román lakósra egy nyilvános, román tan-nyelvű, gör. kel. iskola és minden 945 gör. kel. román lakósra egy gör. kel. felekezeti tanító.

Romániában a román hivatalos statisztikai 1924. évi évkönyv (Anuarul Statistic al României 1924) szerint volt a régi királyság lakossága 1914-ben 7,771.914 lélek (11. lap). A régi királyságban volt az 1913/14. tanévben 4519 falusi nyilván. elemi iskola 6759 tanítóval és 394 városi nyilván. elemi iskola 1488 tanítóval. Összesen: 4913 nyilván. el. iskola 8247 tanítóval (234. lap).

Tehát Romániában 1913/14. tanévben átlagban jutott:

minden 1582 lakósra egy nyilvános elemi iskola,

„ 942 „ „ elemi iskolai tanító.

B) Középfoku oktatás.

Magyarországon 1911/12-ben működött (O. Ghibu: Viața și Organizația Bisericească și Școlară, București, 1915. Lásd: 186 – 194. lapokon):

4 liceum s így átlag minden 721.294 román lakósra jutott egy nyilván. románnyelvű liceum,

6 közép- (polg.) iskola s így minden 490.862 román lakósra jutott egy nyilván. románnyelvű polg. iskola,

6 tanítóképző iskola s így minden 490.862 román lakósra jutott egy nyilván. románnyelvű tanítóképző iskola.

Romániában 1910/11-ben működött (Lásd: Anuarul Statistic al României 1915/16. București, 1919. lásd 292. lapon):

20 liceum s így átlag minden 348.300 lakósra jutott egy nyilván. liceum,

33 középiskola s így átlag minden 211.090 lakósra jutott egy nyilv. középiskola,

8 tanítóképző s így átlag minden 870.750 lakósra jutott egy nyilv. tanítóképző.

3. Az ugynevezett «erőszakos magyarosítás»-sal összefüggő néhány adat.

A) Néhány adat a lakosság anyanyelvére és elemi iskoláik tananyelvére vonatkozólag 1913-ból. (Erdélyi megyei kir. tanfelügyeők 1913. évi kimutatásai alapján).

a) A történelmi Erdély falusi községeinek megyénkénti megoszlása aszerint, hogy hány községben volt 1913-ban magyar tannyelvű népoktatás és hányban nem, hány községben volt elemi iskola és hányban nem?

MEGYÉK	Községek összesen	Község 200-nál kevesebb magyarul tudó lakóssal					Község 200-nál több magyarul tudó lakóssal					Az összes falusi községekből				
		magyar nyelvű iskolával is	csakis nem magyar ny. isk.	iskolával	iskola nélkül		magyar nyelvű iskolával is	csakis nem magyar ny. isk.	iskolával	iskola nélkül		magyar nyelvű iskolával is	csakis nem magyar ny. isk.	iskolával	iskola nélkül	
1. Alsó-Fehér	175	11	112	123	7		37	7	44	1		48	119	167	8	
2. B.-Naszód	97	7	65	72	4		13	8	21	—		20	73	93	4	
3. Brassó	25	—	—	—	—		13	12	25	—		13	12	25	—	
4. Csik	61	—	—	—	—		59	1	60	1		59	1	60	1	
5. Fogaras	86	21	56	77	2		7	—	7	—		28	56	84	2	
6. Háromszék	102	—	—	—	—		100	1	101	1		100	1	101	1	
7. Hunyad	424	105	120	225	153		38	7	45	1		143	127	270	154	
8. Kis-Küküllő	116	2	56	58	4		43	8	51	3		45	64	109	7	
9. Kolozs	233	16	78	94	41		89	8	97	1		105	86	191	42	
10. Mar.-Torda	204	3	36	39	5		141	14	155	5		144	50	194	10	
11. N.-Küküllő	123	5	76	81	—		20	22	42	—		25	98	123	—	
12. Székely	86	1	76	77	—		5	4	9	—		6	80	86	—	
13. Sz.-Doboka	317	22	132	154	101		60	1	61	1		82	133	215	102	
14. Torda-Ar.	139	5	72	77	9		47	4	51	2		52	76	128	11	
15. Udvarhely	135	3	1	4	5		120	4	124	2		123	5	128	7	
Összesen:	2.323	201	880	1.081	331		792	101	893	18		993	981	1.974	349	
Százalékban:	—	14.24	62.32	76.56	23.44		86.93	11.09	98.02	1.98		42.75	42.23	84.98	15.02	

b) Néhány falusi község részletes adata a lakosság anyanyelvére, elemi iskolára és felekezeti megnevezésére vonatkozólag 1913-ból (népességi adatok 1910-ből.)

	A lakosságból			Van a községben			Felekezet szerint van							
	ma- gyar	német	román	ma- gyar	német	román	r. kath.	ref.	unit.	luth.	izr.	g.-kath.	g.-kel.	
	anyanyelvű			tanítvány iskola			r.	ref.	unit.	luth.	izr.	g.-kath.	g.-kel.	
1. Földvár-Feldioara	247	997	1182	—	luth.	gkel.	67	100	52	1019	5	4	1244	
2. Prázmás-Proejm r	203	2032	1528	—	luth.	"	46	132	8	2029	5	13	1588	
3. Csernátfa-Cernat	1981	28	545	áll.	—	"	164	104	3	1719	16	5	550	
4. Pükerec-Purcar ni	1012	—	1016	áll.	—	"	17	19	1	1042	—	2	1016	
5. Romoly-Romuli	90	738	982	—	—	gkat.	87	19	—	2	721	1006	2	
6. Ujradna-Radna noua	153	147	1885	—	—	"	86	11	1	20	157	1913	4	
7. Naszód-Nasaud	778	208	2504	áll.	—	(közs gkat.)	183	161	11	60	586	2417	82	
8. Alsóváralfa-Varda de Jos	86	42	509	—	—	gkel.	30	44	—	—	54	32	477	
9. Borlánd-Barabart	94	5	1156	áll.	—	gkat.	427	18	1	—	4	777	27	
10. Túr-Tur	506	12	1202	rkat.	—	"	418	78	—	—	12	1195	17	
11. Pókafalva-Pauca	94	430	873	áll.	luth.	gkel.	4	81	2	429	8	6	867	
12. Sárd-Sard	185	4	1460	ref.	—	gkat.	29	140	1	6	11	1568	33	
13. Magyarigen-Ighiu	348	6	1117	(áll. rkat.)	—	(gkel. gkat.)	147	127	4	4	63	575	639	
14. Örményszékes- Armeni	62	10	1565	—	—	(gkel. gkat.)	4	52	1	2	14	871	693	
15. Abrudfa va-Abrud- sat	153	1	14619	—	—	gkel.	105	26	17	8	1	117	4537	
16. Salamás-Sarmas	124	32	143	—	—	gkat.	95	1	—	4	47	1446	4	
17. Bélbor-Bilbor	188	2	1161	áll.	—	"	163	3	7	—	29	1149	—	
18. Bréaza-Breaza	106	27	1133	—	—	gkel.	64	19	9	6	44	86	1076	
19. Kezdimartonos- Martanus	739	—	358	áll.	—	"	730	1	—	—	—	9	357	
20. Bereck-Breteu	2087	2	1185	áll.	—	"	1938	88	2	10	3	5	1229	
21. Nagyrápoli-Rapol- tul-ma'e	186	3	938	áll.	—	"	12	157	—	2	13	96	847	
22. Boica-Boita	191	313	714	áll.	luth.*	"	480	19	3	18	—	16	684	
23. Kristyór-Cristior	631	75	1523	társ.	—	"	483	76	31	28	26	175	1428	
24. Tordos-Turdes	123	—	516	ref.	—	"	15	108	—	1	—	237	280	
25. Cerecel-Taratel	175	26	913	—	—	"	162	27	5	8	3	27	892	
26. Bázna-Bazna	33	1060	322	—	luth.	gkat.	7	27	—	1057	—	542	19	
27. Magyarsáros- Sarosul ung.	845	—	402	unit.	—	"	51	111	681	—	10	448	5	
28. Póstelke-Pancea	101	95	420	ref.	luth.	gkel.	6	94	5	92	5	—	419	
29. Egrestő-Agristeu	504	—	197	rkat.	—	gkat.	245	244	2	—	24	210	6	
30. Kükül-ösárd-Sard	238	—	305	áll.	—	gkel.	11	86	150	—	4	5	318	
31. Szászánadas-Nada- sul sas.	147	908	366	—	luth.	"	68	39	19	907	14	15	457	
32. Cikmantor-Tic- mandra	42	780	268	—	"	gkat.	22	10	5	773	—	264	16	
33. Nagyekemező Prosteu mare	17	1071	262	—	"	"	6	6	—	1079	—	491	38	
34. Csucsá-Ciucea	437	12	1543	áll.	—	"	84	153	2	7	183	1539	33	

* Mindössze 10 tanulóval!

	A lakósságból			Van a községben			Felekezet szerint van						
	ma- gyar	német	román	ma- gyar	német	román	r. kath.	ref.	unit.	luth.	izr.	g.-kath.	g.-kel.
	anyanyelvű			tannyelvű	iskola								
35. Alsózsuk-Sucul de jos	127	4	828	—	—	gkat.	22	85	7	4	9	822	9
36. Borsaufalu-Borsanoua	78	3	855	—	—	"	3	51	—	2	31	848	1
37. Szucság-Suceag	777	—	413	áll.	—	"	23	737	1	—	14	413	2
38. Kolozsnagyida-Iida	134	179	552	"	—	luth. gkel.	35	177	3	183	38	54	644
39. Ludvég-Logig	239	160	571	"	—	gkat.	63	168	1	156	10	573	—
40. Teke-Teaca	641	1067	672	(rkat. ref.)	—	"	433	388	1	1007	90	671	14
41. Názánfalva-Nazna	181	—	394	—	—	gkel.	51	105	11	—	14	16	378
42. Nyárádtő-Ungheii	321	—	757	áll.	—	gka.	150	124	—	3	20	873	1
43. Mezőcsávás-Cevas	608	2	490	ref.	—	"	5	598	3	1	5	496	—
44. Erdőszentgyörgy-Sangeorgiu-Padur	2179	20	351	all.	—	gkel.	106	1328	29	11	218	19	860
45. Libánfalva-Ibanesti	163	21	3320	—	—	(gkat. gkel.)	63	25	2	6	91	652	2714
46. Magyarfűlpös-Filpisiul-mare	383	16	367	áll.	—	gkat.	20	384	—	1	16	415	3
47. Marosfalu-Suseni	762	6	345	ref.	—	"	67	773	5	2	20	346	15
48. Deda-Deda	361	88	1986	—	—	gkel.	140	170	1	5	123	39	2013
49. Homoród-Homorod	185	679	377	áll.	—	luth. gkat.	108	73	21	663	2	603	20
50. Kőhalom-Cohalm	425	1230	975	"	—	(gkat. gkel.)	142	207	93	1187	23	705	584
51. Kaca-Cata	164	587	380	—	—	gkel.	21	84	52	588	3	7	588
52. Bólya-Buia	251	204	873	áll.	—	gkat.	189	57	1	194	14	856	18
53. Mihályfalva-Boarta	135	111	490	"	—	"	12	108	7	109	8	469	23
54. Nagyselyk-Seica-mare	166	646	846	"	—	(gkat. gkel.)	29	95	15	636	29	445	404
55. Boldogváros-Selistat	2	347	245	—	—	gkel.	—	2	—	347	—	1	313
56. Nagytalmács-Talmaciu	183	760	224	—	—	"	229	62	29	696	1	117	150
57. Szerdahely-Mercurea	144	918	980	rkat.	—	"	129	41	9	884	2	26	964
58. Feketelak-Lac	465	—	326	áll.	—	gkat.	6	476	—	—	9	329	—
59. Melegföldvár-Feldioara	451	—	479	ref.	—	"	25	409	1	—	14	498	3
60. Topánfalva-Campeni	219	30	2692	áll.	—	(gkat. gkel.)	141	64	11	16	13	740	1982
61. Aranyospolyán-Poiana de tries	710	—	407	"	—	gkat.	22	659	20	1	8	421	19
62. Homoróddaróc-Drauseni	85	638	265	—	—	luth. gkel.	11	30	41	639	5	—	332
63. Erked-Archita	122	607	324	—	—	"	20	66	33	106	2	—	543
64. Homoródbene-Beia	90	493	194	—	—	"	6	60	7	499	12	2	371
65. Nadap-Nadah	262	29	2017	—	—	"	139	136	—	10	6	6	2004
66. Felsősimánd-Simendul de sus	212	80	1680	—	—	gkat.	240	19	—	2	16	441	1231
67. Magyarköz-Cet	643	2	411	ref.	—	"	73	471	—	—	14	486	13
68. Kisszécsény-Seceni	201	3	202	—	—	közs.	81	123	—	—	—	—	202
69. Rózsapallag-Prilog	132	1	617	—	—	gkat.	18	44	—	—	36	652	—

	A lakosságból				Van a községben				Felekezet szerint van						
	ma- gyar	német	román		ma- gyar	német	román		r. kath.	ref.	unit.	luth.	izr.	g.-kath.	g.-kel.
	anyanyelvű				tannyelvű	iskola									
70. Felsőszivágy- Asuajul de sus . . .	149	1	1447	—	—	gkat.	32	48	—	—	—	—	65	1452	—
71. Szilágypér-Pir . .	1943	4	247	ref.	—	„	146	1356	—	—	—	1	188	500	—
72. Felsőszepor- Supurul de sus . . .	182	—	928	izr.	—	„	24	40	—	—	—	—	108	938	—
73. Tasnádbajom- Boianul-mare . . .	253	22	1010	—	—	„	138	144	—	—	—	4	22	1093	—
74. Munár-Munariu . .	105	15	291	—	—	gkel.	110	1	—	—	—	5	3	—	514
75. Őszény-Izvin . . .	140	26	1397	—	—	„	125	25	—	—	—	6	8	125	1323
76. Mercyfalva-Carani	86	1304	91	—	rkat.	—	1367	21	1	10	—	—	—	17	75
77. Kétfél-Chetfel . .	43	311	85	—	közs.	—	345	2	2	1	14	16	1288	—	—
78. Bogáros-Bulgarus	75	2462	45	—	rkat.	—	2571	13	—	9	1	17	29	—	—
79. Fény-Foeni . . .	249	45	1232	—	—	gkel.	275	16	—	—	—	4	—	1742	—
80. Papd-Bobda . . .	106	248	787	—	rkat.	„	337	13	—	—	4	3	1	824	—

B) Magyarország lakosságának megoszlása vallás, anyanyelv és nyelvtudás szerint 1910-ben.

Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása : VI. rész. Budapest, 1920 alapján.

a) Hitfelekezetek anyanyelve és nyelvtudása (136. lap).

	Magyar anyanyelvű volt				Csak magya- rul tud 1910-ben	
	abszolút számokban		százalékban		Erdély- ben	Egész Magyar- országon
	1900-ban	1910-ben	1900	1910		
Római katolikus	4,960.079	5,836.728	60.50	64.78	74.5	52.6
Görög „	24.728	304.318	13.89	15.16	2.0	10.5
Református . . .	2,384.382	2,562.362	98.24	98.42	71.6	89.6
Ág. hitv. evang. .	359.475	417.020	28.56	31.92	6.0	19.2
Görög keleti . . .	31.833	40.584	1.45	1.74	1.0	0.9
Unitárius	67.924	73.248	99.09	98.61	83.5	82.3
Izraelita	594.451	700.794	71.52	76.89	23.6	30.2
Egyéb	6.947	9.602	47.07	55.02	—	—
Összesen :	8,651.520	9,944.627	51.38	54.46	25.2	43.3

b) *A nemzetiségek anyanyelve. (140. és 153. lapon).*

	Csak anyanyelv. beszél 1910-ben		Magyarul is tudott					
			Erdélyben			Egész országban		
	Erdélyben	Egész országban	1890	1900	1910	1890	1900	1910
A magyaroknak	73.4	79.4	—	—	—	—	—	—
a németeknek	31.5	46.7	23.8	26.9	34.0	25.1	31.0	39.8
a románoknak	87.6	85.7	6.8	8.0	11.8	6.9	8.8	12.7
a tótoknak	22.6	75.6	36.3	47.8	70.0	12.0	15.1	21.4
a ruthéneknek	42.1	82.6	13.7	25.7	33.0	7.8	8.4	14.0
a horvátoknak	32.9	51.8	12.5	15.3	40.9	16.5	22.5	30.8
a szerbeknek	—	75.2	—	—	—	11.1	11.6	16.6
az egyéb anyany.	16.9	40.8	25.6	26.6	23.4	21.4	26.5	31.4

c) *A nemzetiségek kölcsönös nyelvtudása 1910.-ben (85 lap).*

Magyar	németül tud	1,254.411	vagyis 12.6%
"	tótul tud	547.136	" 5.5 "
"	románul tud	400.096	" 4.4 "
"	horvát-szerbül tud	178.508	" 1.8 "
"	ruthénül tud	49.841	" 0.5 "
Német	magyarul tud	756.971	vagyis 39.8%
"	tótul tud	117.737	" 6.2 "
"	románul tud	248.710	" 13.1 "
"	horvát-szerbül tud	101.258	" 5.3 "
"	ruthénül tud	39.479	" 2.1 "
Román	magyarul tud	373.822	vagyis 12.7%
"	németül tud	60.479	" 2.1 "
"	tótul tud	1.822	" 0.1 "
"	horvát szerbül tud	23.617	" 0.8 "
"	ruthénül tud	1.623	" 0.0 "

d) *Az egyes nyelvek elterjedtsége 1910.-ben (161 lap).*

Tud	Az összes népességből általában	
	Erdélyben	Egész országban
magyarul	1,185.080	11,820.416
németül	335.238	3,441.681
tótul	7.879	2,658.745
románul	1,853.422	3,715.462
ruthénül	2.911	558.946
horvát-szerbül	4.510	1,089.925

e) *Irni-olvasni tudás aránya felekezetek és nemzetiség szerint 1910.-ben (179 lap).*

		ír és olvas 6 éven felüli		
Vallás szerint:		férfi	nő	egyén
1. Róm. katolikus	80.2	71.7	75.9	
2. Görög katolikus	39.0	27.4	33.2	
3. Református	83.6	77.0	80.3	
4. Ág. hitv. evang.	88.9	83.0	85.9	
5. Görög keleti	50.2	32.4	41.4	
6. Unitárius	80.1	66.9	73.6	
7. Izraelita	90.1	83.5	86.7	
8. Egyéb	80.1	66.4	73.2	
Összesen:	73.4	64.1	68.7	
Anyanyelv szerint:				
1. Magyar	83.0	75.7	79.3	
2. Német	86.1	78.9	82.4	
3. Tót	75.7	64.5	69.7	
4. Román	41.4	24.7	33.1	
5. Ruthén	31.9	23.1	27.3	
6. Horvát	78.2	69.4	73.9	
7. Szerb	66.8	52.4	59.8	
8. Egyéb	56.1	47.8	52.0	
Összesen:	73.4	64.1	68.7	

4. *Erdély lakosságának nemzetiségi statisztikája 1910–1923.-ig.*

1910. évi magyar népszámlálás adatai szerint; továbbá a Buletinul Statistic al României Nr. 1. din 1925. közreadta a Direcțiunea generală a Statisticii, București 1925. a Dicționarul Transilvaniei, Cluj 1921. és az Anuarul Statistic al României 1922. București 1923. szerint.

	Magyar	Román	
	a d a t o k		
	1910-ben	1920-ban	1923-ban
magy. anyan.	1,660.488	1,305.777	1,357.442
zsidó	—	181.340	203.191
román	2,824.177	2,930.122	3,232.806
német	553.902	534.417	557.683
más	203.557	161.568	136.844
Együtt:	5,242.124	5,113.224	5,487.966

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés	3

ELSŐ RÉSZ.

I. <i>A román orthodox egyház</i>	5
1. Az orthodox egyház jelenlegi helyzete	5
2. Adózás, államsegély	5
3. Lelkészségek (Parochiák)	6
4. A papnevelés	6
5. A lelkészek választása	6
6. A lelkészek száma és kötelezettségeik	7
7. Papi fizetések, nyugdíj	7
8. Esperesek és esperességek	8
9. Egyházkerületek és püspökök	8
10. Az egyházak által fenntartott iskolák	9
11. Az egyház tisztviselőinek fizetése	10
II. <i>A román görög-katholikus egyház</i>	10
1. A gör. katolikus egyház jelenlegi helyzete	10
2. A lelkészek képzése	10
3. Lelkeszi kinevezések	11
4. Papi fizetések	11
5. A gör. kath. egyház által fenntartott iskolák	11

MÁSODIK RÉSZ.

A közoktatásügy szervezete	12
1. Óvodák	12
2. Elemi oktatás	12
3. Román felekezeti iskolák	14
a) Tananyag	15
b) A tanítók képzése	16
c) A tanítói állás elfoglalásának módja	18
d) A felekezeti iskolai hatóságok	18
e) A román felekezeti iskolák felügyelete	19
f) A felekezeti és községi iskolák tanítóinak fizetése	19
g) A tanítók nyugdíjazása	20
h) A tanító katonai szolgálata	20
4. Községi iskolák	20
5. Az állami iskolák	21
6. Társulatok vagy magánosok által fenntartott iskolák	21
7. Állami hatóságok	22
8. Az elemi iskolai didaktikai irodalom szelleme 1879 óta	22
9. Inasiskolák	27
10. Polgári iskolák	27

	Oldal
11. Középfoku oktatás	28
a) Gimnáziumok	29
b) Néhány adat a román liceumok szervezetéhez, működéséhez a magyar uralom alatt	32
c) A középoktatás szelleme	39
12. Kereskedelmi iskolák	41
13. Szülésznőképző iskola	41
14. A felsőbbfoku oktatás	42
a) A gör. keleti román szemináriumok	42
b) A görög katolikus szemináriumok	42
c) Egyetemek	43

HARMADIK RÉSZ.

<i>Adatok a román felső- és középoktatás köréből</i>	43
<i>Következtetés</i>	48

NEGYEDIK RÉSZ.

<i>Az erdélyi g. keleti román érségi főegyházmegye Konzisztóriumának két iskolaügyi rendelete a magyar nyelv tanítására vonatkozólag</i>	49
--	----

ÖTÖDIK RÉSZ.

<i>Függelék. 1. Kulturzóna</i>	55
2. A románnyelvű oktatás Magyarországon és Romániában	57
A) Elemi oktatás	57
B) Középfoku oktatás	59
3. Az ugynevezett „erőszakos magyarosítással“ összefüggő néhány adat	60
A) Néhány adat a lakosság anyanyelvére és iskoláik tananyelvére vonatkozólag 1913-ból	60
a) A történelmi Erdély falusi községeinek megyénkénti megoszlása aszerint, hogy hány községben volt 1913-ban magyar tannyelvű népoktatás is és hányban nem	60
b) Néhány falusi község részletes adata a lakosság nyelvére, elemi iskoláira és a felekezeti megoszlására vonatkozólag	61
B) Magyarország lakosságának megoszlása vallás anyanyelv és nyelvtudás szerint	63
a) Hitfelekezetek anyanyelve és nyelvtudása	63
b) A nemzetiségek anyanyelve	64
c) A nemzetiségek kölcsönös nyelvtudása 1910-ben	64
d) Az egyes nyelvek elterjedtsége 1910-ben	64
e) Irni olvasni tudás aránya felekezetek és nemzetiség szerint 1910-ben	65
4. Erdély lakosságának nemzetiségi statisztikája 1910 – 1923-ig	65

